
Holdningen til kontanthjælp - forklaringer på danskernes holdningsændring til kontanthjælpsniveauet fra 2007 til 2015

Speciale udarbejdet af
Theis Gulstad Pedersen & Thor Thimm Danielsen

Vejleder: Professor Per H. Jensen
Omfang: 163.059 anslag, 67,3 normalsider

Forord

Med dette speciale afsluttes fem et halvt års studier på Aalborg Universitet med samfundsfag som hovedfag og henholdsvis tysk og matematik som sidefag. Motivationen for specialets problemstilling udsprang af et ønske om at beskæftige sig med en aktuel samfundsfaglig problemstilling af betydning for det danske samfund ved at anvende og bygge videre på teoretiske og metodiske overvejelser fra studietiden. I udarbejdelsen af specialet skal lyde en tak til professor Per H. Jensen for konstruktive kommentarer gennem forløbet som vejleder.

Aalborg Universitet, 15. januar 2018

Theis Gulstad Pedersen
Studienr. 20123411
tgpe12@student.aau.dk

Thor Thimm Danielsen
Studienr. 20123419
ttda12@student.aau.dk

Abstract

In recent years, a change of attitude in the Danish population with regards to the individual social assistance (Danish: kontanthjælp til den enkelte) seems to have happened. This is documented in the national surveys conducted in connection with the national elections. From 2007 to 2015 the proportion of people that wants to spend less money on social assistance is increasing. One of the main reasons used to explain attitude change in previous research is the medias effect on public opinion. In the time period of interest two big media cases called “poor Carina” and “lazy Robert” has exited. Although the media in previous cases have been used to explain changes in attitude, this does not seem to be the case in the attitude change in question in this thesis. It is previously documented that the mentioned media cases did not seem to facilitate an attitude change. Hence, the question is, what else can explain the attitude change towards social assistance?

As the research question is wide in the sense that it does not specify particular explanations of interest to be explored, this thesis takes a deductive approach when attempting to answer this question. The main theoretical perspective suggests that the attitude change to social security can be explained by a change in the political values and predispositions of the Danish population. However, different acceptable theoretical explanations that can connect some change in political predispositions to the attitude change in question exists. These are deducted from the theory of the new institutionalism that can be used to explain the attitude change as a kind of political behaviour performed in the context of the institutional setup of the universal Danish welfare state and the latter’s interplay with the Danish labour market. There are several forms of institutionalism within the new institutionalism, but this thesis focus on the so called rational choice-institutionalism and sociological institutionalism, as it is these, which specifically says something about the political behaviour of individuals within the institutional setup. Using the theory of the rational choice-institutionalism it is suggested that the attitude change is caused by a greater focus to maximise the benefit of the social security for the Danish population as a whole. Due to the residual character of the social benefit in question, there is a greater potential for the formation of opposition to this benefit, because a majority of the Danish people does not have any utility of it. The calculating approach of behaviour in the rational choice-institutionalism is based on an assumption of exogenous given preferences, which is maximised in the institutional setting.

In the light of the sociological institutionalism the attitude change can be described as an endogenous process, where the institutions interplay with the political behaviour as a guideline for this in a “logic of appropriateness”. Therefore, the attitude change could be caused by a change in institutions determining the behaviour towards the social security in question. The thesis investigates specifically if changes in the forms of solidarity in the society can explain the attitude change towards social security. The social security explored in this thesis functions as a sort of last resort in the case of unemployment. Therefore, one possible explanation could be that the institutional formalised solidarity in the division of labour in the Danish society have developed in such a way, where recipients of the social security to a lesser extent is viewed as part of this. Another possible explanation could be found in changes in the moralising guidelines provided by the institutions, where the social security in question to a lesser extent is seen as a part of “us” as a society, and more as something different. Then these theoretical explanation is operationalised and tested empirically. It seems that the rational choice-perspective can be used to explain the attitude change. A test of the effect of the explanatory variables of the theoretical perspectives in a regression model seems to disregard the effect of the rational choice-perspective, when controlled for the other variables used to explain the attitude change. Instead it seems that the attitude change can be explained by a change in the solidarity with regards to the social assistance. There seems to be a change towards a view of the social assistance as a more excluded part of the division of labour in the Danish labour market.

Another theoretical perspective, which is suggested in the deductive investigation of theoretical explanations of the attitude change, is the degree of the possible impact of the political elite. Although the big media cases of “poor Carina” and “lazy Robert” do not seem to have facilitated an attitude change, it still could be relevant to investigate the possible impact of the politicians of the Danish parliament. When the discussions about the social assistance between politicians in the Danish parliament is analysed, a development towards a less egalitarian view seems to exist. This seems to be in line with the change in the political values explained by the solidarity perspective. Therefore, the impact of the political elite could therefore possibly explain the change in political predispositions that have led to the change of attitude towards social assistance.

Indholdsfortegnelse

Tabeloversigt	5
Figuroversigt	5
1 Problemfelt	6
1.1 Danskernes ændrede holdning til kontanthjælp	7
1.2 Problemformulering	10
1.3 Teoretiske overvejelser	11
1.4 Metodiske overvejelser	13
1.5 Specialets opbygning	14
2 Den teoretiske ramme	15
2.1 Teoretisk perspektiv på holdninger	15
2.1.1 Teoretiske forklaringer på holdningsændringer	16
2.1.2 Holdningsændring som en politisk adfærd	18
2.2 Et nyinstitutionalistisk perspektiv	19
2.2.1 Det institutionelle setup - den danske velfærdsstat	20
2.3 Rationalitet som forklaring på holdningsændring	23
2.3.1 Rational choice-perspektivet	23
2.3.2 Rational choice-institutionalisme	25
2.4 Solidaritet som institution	26
2.4.1 Sociologisk institutionalisme	26
2.4.2 Émile Durkheim - Mekanisk og organisk solidaritet	27
2.4.3 Jodi Dean - affektionel, konventionel og refleksiv solidaritet	28
2.5 Teoretiske perspektiver på holdningsskiftet til kontanthjælp	29
3 Design og metode	33
3.1 Designmæssige overvejelser	33
3.2 Præsentation af empiri	34
3.3 Kvantitativ analyse som metodisk fremgangsmåde	35
3.3.1 Søgen efter kausalitet	36
3.3.2 Analyse af bivariate sammenhænge	37

3.3.3	Undersøgelse af forklaringer gennem ordinal logistisk regression	38
3.4	Dokumentanalyse som perspektiv på holdningsændringen	40
4	Hvem har ændret holdning?	42
4.1	Sociostrukturelle faktorer	42
4.2	Politiske faktorer	50
5	Rational choice-perspektivet på holdningsændringen	52
5.1	Operationalisering af rational choice-perspektivet	52
6	Solidaritet som perspektiv på holdningsændringen	61
6.1	Operationalisering af solidaritetsperspektivet	61
7	Samlet model for forklaringer på holdningsændring	69
8	Holdningen hos den politiske elite som perspektiv	72
8.1	Debatten i Folketinget i 2008-2009	72
8.2	Debatten i Folketinget i 2011	74
8.3	Debatten i Folketinget i 2013	76
8.4	Debatten i Folketinget som perspektiv på holdningsændringen	77
9	Konklusion	79
	Litteraturliste	82

Tabeloversigt

1.1	Holdning til udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte 2007-15	8
3.1	Værdier på variabelkategorier i responsvariablen	38
4.1	Holdning til kontanthjælp fordelt på køn	43
4.2	Holdning til kontanthjælp fordelt på alder	44
4.3	Holdning til kontanthjælp fordelt på uddannelse	45
4.4	Holdning til kontanthjælp fordelt på indkomst	46
4.5	Holdning til kontanthjælp fordelt på bopælsområde	47
4.6	Holdning til kontanthjælp fordelt på position på arbejdsmarkedet	48
4.7	Holdning til kontanthjælp fordelt på partivalg	49
4.8	Holdning til kontanthjælp fordelt på politisk interesse	51
5.1	Holdning til kontanthjælp fordelt på økonomisk situation om tre år	53
5.2	Holdning til kontanthjælp fordelt på fremtidig økonomisk situation	55
5.3	Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til skattelettelse I	56
5.4	Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til skattelettelse II	57
5.5	Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til sundhedsvæsensudgift	59
6.1	Holdning til kontanthjælp fordelt på fagforeningsmedlemskab	62
6.2	Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til dagpengeudgift	63
6.3	Holdning til kontanthjælp fordelt efter holdning til flytninge & indvandreres ret til sociale ydelser	64
6.4	Holdning til kontanthjælp fordelt på oplevelse med arbejdsløshed det seneste år	66
6.5	Holdning til kontanthjælp fordelt efter syn på behov for sociale ydelser	67
7.1	Odds ratio for kontrol af alle forklarende variable	69
7.2	Test af antagelsen om proportionale odds	70
8.1	Holdning til kontanthjælpens betydning for at få folk i arbejde i 2007	78
8.2	Vigtigheden af overførselsindkomster på den politiske dagsorden	78

Figuroversigt

1.1	Sikkerhedsintervaller for proportioner i tabel 1.1.	9
2.1	Klassifikation af teoretiske perspektiver på politisk adfærd	18

1 Problemfelt

Det moderne kontanthjælpssystem kan siges at udspringe af *Bistandsloven* fra 1974 (med implementering i 1976), der både kunne ses som et vendepunkt og et højdepunkt i forhold til denne type af sociale ydelser. Det var særligt i 1960'erne og 1970'erne, at den danske velfærdsstat udviklede og ekspanderede sig til den størrelse, den har i dag. Bistandsloven var netop også en del af en større social reform i disse to årtier. Før Bistandsloven var den såkaldte *Lov om Offentlig Forsorg* fra 1933 det sidste sociale sikkerhedsnet i forbindelse med arbejdsløshed. Rationalet bag denne ydelse var da også, at det kun var den mest nødvendige understøttelse, der skulle ydes (Jonasen 2009: 156). Dette ændrede sig med Bistandsloven. Arbejdsløshed blev kaldt en "social begivenhed", og en sådan social begivenhed blev grundlæggende betragtet som værende midlertidig. Tanken bag udarbejdelsen af Bistandsloven i 1970'erne var således, at de fleste mennesker, der rammes af en social begivenhed, kommer over denne selv, hvis de er sikret en økonomisk tryghed (Jonasen 2009: 145). Med Bistandsloven var den daværende kontanthjælp behovsprøvet og blev uddelt ud fra et skønprincip. Tanken bag dette skønprincip var, at ens hidtidige levevilkår ikke måtte forringes betragteligt. Derigennem skulle ydelsen medvirke til at forebygge mulige sociale problemer, hvorfor ydelsen også måtte være på et niveau, der sikrede dette.

Bistandsloven blev som sagt vedtaget i 1974 og implementeret i 1976, men allerede fra og med 1980 var der med ændringerne i bistandsloven sket en forringelse af ydelsesniveauet og rettighederne hos den enkelte. En af de mest markante ændringer i forbindelse med Bistandsloven, princippet om, at den pågældende og familiens økonomiske situation ikke måtte forringes væsentligt, blev ophævet i 1986 og erstattet af en fast takst på bistandsydelsen (Jonasen 2009: 218). Op igennem 1990'erne kom der et større fokus på aktivering i forbindelse med reformer af bistandsloven. Dette kan beskrives som en overgang fra *welfare* til *workfare* (Torfing 2004). Særligt de unge blev ramt af lavere ydelser som motivation til at finde et arbejde samtidig med større krav om aktivering (Jonasen 2009: 263). Denne udviklingen i form af forringelse af ydelsesniveauet og rettigheder fortsatte op gennem 00'erne, hvor Folketinget desuden i 2002 vedtog det første reelle kontanthjælpsloft, således at der var en øvre grænse over de samlede kontante ydelser, som en familie kunne modtage af det offentlige (Jonasen 2009: 313-4). I 2013 blev der vedtaget en kontanthjælpsreform i Folketinget. Med den nye reform kan unge under 30 år uden uddannelse ikke længere modtage kontanthjælp,

men modtager i stedet uddannelseshjælp, og får en nedsat ydelse på niveau med SU. Desuden er der et krav til de personer, der modtager kontanthjælp, om intensiv jobsøgning og at arbejde for kontanthjælpen ved at gå kommunerne til hånd i de såkaldte “nyttejobs”. I 2016 blev der indført et strammere kontanthjælpsloft, der skulle sikre en større økonomisk gevinst ved at arbejde frem for at være på kontanthjælp, og samtidig blev der desuden indført den såkaldte “225-timers regel”, som indebærer, at der skal arbejdes mindst 225 timer om året for at opretholde den fulde kontanthjælp.

Politisk er der altså sket en udvikling på kontanthjælpsområdet, hvor særligt ydelsesniveauet er faldet drastisk siden Bistandslovens vedtagelse i 1974, og rettighederne som modtagerne af ydelsen har, er blevet forringet. I forlængelse af dette er det interessant, at undersøge den danske befolknings holdning til kontanthjælpen. Dette er formålet med det efterfølgende afsnit.

1.1 Danskernes ændrede holdning til kontanthjælp

I det efterfølgende dokumenteres det, hvordan der kan observeres en ændret holdning til udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte. Det kan observeres, at danskerne de seneste år i større grad synes, at der bruges for mange penge på kontanthjælp.

I Danmark er der i forbindelse med folketingsvalgene fra 1971 til 2015 foretaget en række empiriske undersøgelser, de såkaldte *danske valgundersøgelser*¹. Disse valgundersøgelser har haft et bredt sigte, og har blandt andet haft fokus på politiske holdningsspørgsmål, herunder holdningsspørgsmål vedrørende den danske velfærdsstat. Der er blandt andet spurgt ind til holdningen til udgiftsniveauet på velfærdsydelser som sundhedsvæsenet, uddannelse, folkepension, kontanthjælp og så videre. Dette er gjort ved at spørge respondenterne, hvorvidt denne mener, at det offentlige bruger enten for mange, for få eller passende penge til den pågældende velfærdsopgave. Tallene for, hvordan proportioner er fordelt i stikprøverne ved valgundersøgelserne i 2007, 2011 og 2015 for variabelen om udgiftsniveauet til kontanthjælp til den enkelte, er medtaget i tabel 1.1. Respondenterne er blevet stillet følgende spørgsmål gennem de tre undersøgelser: “Bruger det offentlige for mange penge, passende eller for få penge på kontanthjælp til den enkelte?”.

I denne tabel kan der observeres en udvikling mod, at en større andel mener, at der bruges

---

¹Se <http://www.valgprojektet.dk>

	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
	For mange penge	Passende	For få penge	
2007	14,5	63,9	21,6	3849
2011	20,5	55	24,5	911
2015	30,3	49,2	20,4	916

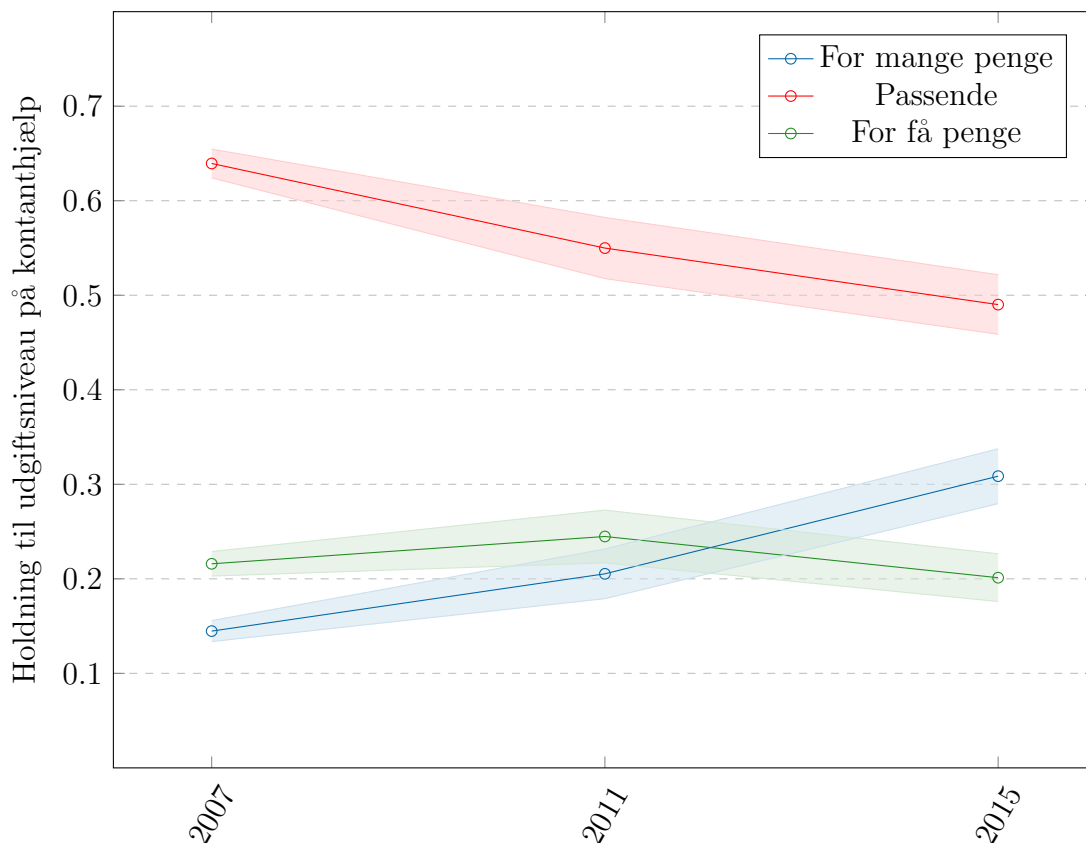
Tabel 1.1: Holdning til udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte 2007-15

Kilde: Valgundersøgelserne 2007, 2011 og 2015.

for mange penge på kontanthjælp. Fra 2007 til 2011 stiger denne andel med 6 procentpoint, mens den fra 2011 til 2015 stiger yderligere med 10,4 procentpoint. Fra 2007 til 2015 er der altså sket en samlet stigning på 16,4 procentpoint i den andel af respondenterne, der mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp til den enkelte. Andelen, der mener, at der bruges for få penge, har ligget på et nogenlunde stabilt niveau i de tre år. Tværtimod er andelen af dem, der mener, at udgiftsniveauet er passende, faldet med 14,9 procentpoint over de tre undersøgelsesår. Hvis der konstrueres en opinionsbalance for forskellen mellem andelene, der mener, at der bruges henholdsvis for mange penge og for få penge, kan der observeres et holdningsskift. Denne opinionsbalance ligger i 2007 på $-7,1$ procentpoint, hvilket vil sige, at en større andel mener, at der bruges for få penge i forhold til dem, der mener, at der bruges for mange penge. I 2011 er denne opinionsbalance på -4 procent, mens den i 2015 er vendt til $9,9$ procentpoint. I 2015 er der altså en klart større andel, der mener, at der bruges for mange penge i forhold til dem, der mener, at der bruges for få penge. Da undersøgelseerne i de tre år er foretaget på baggrund af forskellige stikprøver, kan der ikke siges noget om, hvordan de enkelte individer har flyttet sig mellem de forskellige kategorier, og derved hvor den større andel i kategorien “for mange penge” kommer fra. På et aggregeret individniveau kan der dog siges at være et skift mod, at en større andel mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp til den enkelte.

Ovenstående tabel 1.1 viser data fra stikprøverne for de pågældende undersøgelserne. I figur 1.1 er disse data illustreret grafisk sammen med sikkerhedsintervaller for proportioner i stikprøverne. Andelene er angivet med punkterne, hvor valgåret for undersøgelserne er angivet.

vet på den vandrette akse, og selve andelen er angivet på den lodrette akse. De skraverede områder omkring disse punkter angiver et 95%-sikkerhedsinterval for den pågældende populationsproportion. Ved at inddrage disse sikkerhedsintervaller kan der med statistik sikkerhed

Figur 1.1: Sikkerhedsintervaller for proportioner i tabel 1.1.

Kilde: Se tabel 1.1.

siges, at være sket en udvikling, hvor en større andel af den danske befolkning mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp til den enkelte som beskrevet ovenfor. Det samme kan siges om den ovenfor beskrevne udvikling af andelen, der mener, at udgiftsniveauet er passende, mens der ikke med statistik sikkerhed kan observeres en ændring hos andelen, der mener, at der bruges for få penge, hvorved denne andel kan siges at være nogenlunde stabil, som beskrevet ovenfor. De opinionsbalancer, der er beregnet i forbindelse med tabel 1.1 ovenfor, kan også med statistik sikkerhed bekræftes i 2007 og 2015, da sikkerhedsintervallerne for andelen, der mener, at der bruges henholdsvis for mange penge og for få penge, ikke overlapper.

I kontrast til udviklingen af holdningen til udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte står udviklingerne i holdninger til udgiftsniveauet på nogle af de øvrige velfærdsområder. Selvom udviklinger på de enkelte velfærdsområder er svingende, så er der for både dagpenge, folkepension, uddannelse, børnehaver, sundhed og hjemmehjælp i alle tre valgundersøgelser større andele, der ønsker at bruge flere penge set i forhold til dem, der ønsker at bruge færre penge (Arndt og Jensen 2017: 250). Så selvom der er et overordnet ønske om at bruge færre penge på kontanthjælp, så er der modsat overordnet et ønske om at bruge flere penge på de nævnte øvrige velfærdsområder, som også på nogle af områderne er stigende. Det er derfor interessant at undersøge, hvorfor der er sket en udvikling som beskrevet ovenfor med hensyn til holdningen til kontanthjælp til den enkelte.

1.2 Problemformulering

På baggrund af det dokumenterede problem kan der formuleres følgende problemformulering for specialet:

Hvorfor kan der observeres en ændret holdning hos den danske befolkning til at bruge færre penge på kontanthjælp til den enkelte?

Gennem specialets problemformulering søges det at finde frem til de bagvedliggende årsager, der kan forklare danskernes ændrede holdning til kontanthjælp. Det er således allerede nu klart, at holdningsskiftet er en realitet, hvilket er blevet præsenteret i afsnit 1.1. Undersøgelsen vil hele tiden have sit fokus på kontanthjælpen som det centrale, hvorfor andre områder af velfærdsstaten ikke vil blive behandlet.

Et af begreberne i specialets problemformulering er begrebet *holdning*, og det er netop også en forståelse af en holdningsændring, der spørges ind til. Brugen af holdningsbegrebet kan dog være lidt misvisende, da begrebet kan være mindre præcist defineret end på engelsk. På engelsk kan der nemlig skelnes mellem de to begreber *opinions* og *attitudes*, hvor førstnævnte kan siges at være tilsvarende de meningstilkendegivelse, der analyseres i nærværende speciale som i afsnit 1.1, mens sidstnævnte mere direkte oversættes til holdninger (Togeby 2004: 29). Holdningsbegrebet vil derfor blive anvendt synonymt med det engelske "opinion". I en dansk kontekst har især Lise Togeby (2004) undersøgt spørgsmålet om politiske holdningers stabilitet og forandring. Hun har både på kort og langt sigt undersøgt

den danske befolknings holdninger til forskellige spørgsmål. Ud fra denne undersøgelse kan det konkluderes at holdningsændringer sker i sammenhæng med, at spørgsmålene bliver en del af mediernes politiske dagsorden (Togeby 2004: 219). Særligt de kortsigtede udsving i holdninger synes at falde sammen med begivenheder med stor medieomtale (Togeby 2004: 264). Ligeledes ses det også, at når mediedækningen af et bestemt tema mindskes, så sker der en “normalisering” af holdningerne tilbage til udgangspunktet (Togeby 2004: 264). I forbindelse med spørgsmålet om kontanthjælp til den enkelte har der været et særligt fokus på dette i medierne samtidig med den holdningsændring, der kan observeres hos den danske befolkning. I 2011 og 2012 fyldte således sagerne om henholdsvis “fattig Carina” og “dovne Robert” en del i det danske mediebillede. Disse to blev genstand for en bredere diskussion om, hvorvidt de offentlige ydelser til arbejdsløse var for store, og om personer på kontanthjælp reelt ville arbejde, og derved havde fortjent støtten. Troels Fage Hedegaard (2014: 156) konkluderer dog i en undersøgelse af netop disse sagers påvirkning på holdningen til niveauet på kontanthjælpen i Danmark, at sagerne ikke synes at have påvirket denne særligt, andet end en polarisering af allerede eksisterende holdninger. Derfor synes mediedækningen ikke at kunne være grundlag for et skift i holdningen til kontanthjælpsniveauet, som det ellers kunne foreslås i forlængelse af Togeby's undersøgelser. Spørgsmålet er derfor, hvad der så kan forklare den observerede holdningsændring, hvis det ikke er den store medieopmærksomhed på spørgsmålet. Dette vil specialet i første omgang undersøge eksplorativt ved at betragte forskellige teoretiske perspektiver.

1.3 Teoretiske overvejelser

Udover den mulige påvirkning af medierne på de politiske holdninger som diskuteret ovenfor, så kan en anden overvejelse omkring holdninger og holdningsændringer være, hvor reelle og velbegrundede disse egentlig er. På den ene side kan ændringen i holdninger eller menings-tilgivelser blot været noget tilfældigt uden nogen nærmere begrundelse for denne. På den anden side kan ændringen i holdninger også være genuin i den forstand, at den er velbegrunderet med ændringer i de politiske prædispositioner. Undersøgelsens udgangspunkt vil være en antagelse om, at det i overvejende grad er det sidste, der er tilfældet for holdningsændringen til kontanthjælp, hvorfor holdningsændringen kan betragtes som en form for bevidst politisk adfærd. Derfor vil det teoretiske udgangspunkt for en forståelse af holdningsændringen til

kontanthjælpen være *nyinstitutionel teori*. Et af de områder som denne teoretiske retning beskæftiger sig med er den politiske adfærd hos politiske aktører som for eksempel borgere i Danmark. Den nyinstitutionelle teori søger at forklare det samspil, der eksisterer mellem institutioner og den politiske adfærd, hvorfor institutioner derfor muligvis kan tilskrives en betydning i forhold til den ændrede holdning til kontanthjælp. Inden for nyinstitutionalismen skal institutionsbegrebet forstås bredt som værende både formelle institutioner og uformelle institutioner i form af værdier og normer. Det kan derfor være, at den holdningsændring, der kan observeres til kontanthjælpen, kan forklares af ændringer af normer og værdier i samfundet, altså i ændringer i institutioner. I denne forstand af ordet kan det omfattende institutionelle setup omkring kontanthjælpen have haft en indflydelse på denne. Kontanthjælpen er både en del af den danske universelle velfærdsstat og det danske arbejdsmarked, hvor der både er nogle love og regler på området, men også kan være nogle uskrevne regler i form af normer og værdier. Det vil derfor være interessant at undersøge, om det er ændringer i dette institutionelle setup, der kan have haft en betydning for holdningsændringen (og i forlængelse heraf om det kunne være en mere langsigtet tendens, der kan observeres). Der findes to retninger inden for nyinstitutionalismen i form af henholdsvis *rational choice-institutionalisme* og *sociologisk institutionalisme*, der kan stilles op overfor hinanden. Inden for førstnævnte vil borgere i Danmark blive betragtet som værende kalkulerende og strategiske inden for de rammer, som institutioner i samfundet udstikker. Kontanthjælpen er en behovsprøvet ydelse, hvor modtagerne er en minoritet af den danske befolkning. Der er derfor et større potentiale i forhold til, at majoriteten af befolkningen danner en modstand mod denne. Inden for rational choice-perspektivet kan en forklaring derved være, at der er kommet en mere egennyttmaksimerende tilgang til kontanthjælpen, hvor størstedelen af befolkningen vil få mere ud af, at der bliver brugt færre penge på denne. Ændringen i holdningen til kontanthjælp har et sammenfald med den økonomiske krise, der begynder i 2008. Det kan tænkes, at et øget fokus på økonomien har medført en mere egennyttig tilgang til holdningen til kontanthjælp. Spørgsmålet er dog om denne kan forklare den vedvarende holdningsændring frem mod 2015, eller om der er andre faktorer på spil. Inden for den sociologiske institutionalisme er institutioner, modsat rational choice-institutionalismen, bestemmende for de politiske aktørers adfærd gennem en såkaldt “logic of appropriateness”. I forlængelse heraf kan der opstilles forskellige former for solidaritet, der kan siges at fungere som institutioner i samfundet, der udstikker normer og handlemåder for borgerne i samfun-

det. Det kan derfor være, at det er ændringer i solidaritetsformer, der ligger til grund for den ændrede holdning til kontanthjælp. En sidste overvejelse omkring holdningsændringen til kontanthjælp kan være betydningen af påvirkningen af det John Zaller (1992) kalder for *den politiske elite*. Denne politiske elite omfatter både journalister, politikere og lignende. I afsnit 1.2 er det nævnt, hvorledes de store mediesager “fattig-Carina” og “dovne Robert” tilsyneladende ikke har haft en effekt i forhold til holdningsændringen. I forhold til påvirkningen fra den politiske elite kan spørgsmålet kan dog i stedet være, om den overordnede politiske debat i folketingssalen kan have haft en effekt på holdningsændringen. Det kan derigennem tænkes at ændringer i den politiske dagsorden hos politikerne på borgen, kan medvirke til at forklare holdningsændringen, hvorfor dette perspektiv vil blive udforsket i forlængelse af rational choice- og solidaritetsperspektivet.

1.4 Metodiske overvejelser

De teser, det har været muligt at opstille gennem de inddragne teoretiske perspektiver, vil blive undersøgt ved kvantitativt at undersøge relevante variable i forhold til spørgsmålet om udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte i de danske valgundersøgelser i 2007 og 2015. Derigennem undersøges hvilke variable, der kan forklare den ændrede holdning til kontanthjælpen. De teoretiske overvejelser må derfor operationaliseres i en sådan grad, at de er mulige at teste i de nævnte undersøgelser. Der vil blive anvendt gentagne tværsnitsdesign, hvorfor analysen får karakter af et logitudionelt design, men dog “kun” på et aggregeret individniveau. Det er dog også sådan et analyseniveau, der er i interesse i dette speciale, hvor det er den danske befolknings samlede ændring i holdning til kontanthjælpen, der undersøges. Metodevalget muliggør derfor at undersøge ændringen i holdningen til kontanthjælp hos den danske befolkning i den valgte periode. Denne undersøgelse har sit fokus på danskernes holdning til kontanthjælp, hvorfor det er væsentligt at anvende empiri, der kan afdække dette. Valget af empiri er derfor faldet på det Danske Valgprojekt og de dertilhørende valgundersøgelser med den begrundelse, at det indeholder et stort repertoire af forskellige holdningsvariable, der ligeledes gentages i de forskellige undersøgelser. Dette muliggør det for denne undersøgelse at analysere på ændringer inden for disse over tid i forhold til kontanthjælpen.

1.5 Specialets opbygning

I dette indledende problemfelt er specialets problemstilling blevet motiveret, hvor undersøgelsen vil forsøge at identificere mulige forklaringer på den dokumenterede holdningsændring til kontanthjælp til den enkelte. Dette forholdsvis brede sigte vil i første omgang blive udforsket teoretisk i **afsnit 2**, hvor der udledes mulige teoretiske forklaringer på holdningsændringen, der allerede kort er motiveret ovenfor i afsnit 1.3. Derefter følger der i **afsnit 3** overvejelser omkring undersøgelsens design og metodiske fremgangsmåde, hvorigennem det altså fremgår, hvordan specialets problemstilling vil blive besvaret. Før de teoretiske forklaringer på holdningsændringen analyseres vil det først i **afsnit 4** blive undersøgt, om holdningsændringen til kontanthjælp kan tilskrives bestemte grupper i samfundet, eller om det er et fænomen på tværs af samfundsgrupper. Dette fungerer som en beskrivende analyse af holdningsændringen til at understøtte de videre forklarende analyser af, hvorfor der kan observeres en holdningsændring. Dette sidstnævnte undersøges i **afsnit 5, 6, 7 og 8**, hvor de førnævnte teoretiske perspektiver vil blive operationaliseret og derved testet empirisk. Slutteligt konkluderes der på undersøgelsen i **afsnit 9**.

2 Den teoretiske ramme

I dette afsnit vil de teoretiske perspektiver på holdningsændringer til kontanthjælp til den enkelte blive opstillet og diskuteret. Derigennem opstilles således måder at forklare og forstå denne holdningsændring på, som det efterfølgende er muligt at forsøge at undersøge empirisk. Den teoretiske ramme for specialet er todelt på den måde, at det først beskrives, hvordan holdningsændringer generelt er blevet behandlet tidligere, hvorefter der vil blive inddraget perspektiver, der specifikt kan forsøge at forklare den konkrete holdningsændring til kontanthjælp. Der vil altså først i afsnit 2.1.1 blive set på, hvordan holdningsændringer overordnet set er blevet behandlet i litteraturen tidligere. Disse tidligere erfaringer kan dernæst medtages, når holdningsændringen til kontanthjælp undersøges i de specifikke teoretiske perspektiver og i analysen. Dernæst opstilles der i de efterfølgende afsnit nogle specifikke teoretiske perspektiver til at kunne forklare den konkrete holdningsændring til kontanthjælp, der ligger til grund for undersøgelsen. Med argumentation i det store institutionelle setup omkring kontanthjælp inddrages den nyinstitutionelle teori i afsnit 2.2 som den centrale teoretiske forståelse af holdningsændringen. Gennem nyinstitutionel teori er det muligt at opstille forskellige forklaringer på politisk adfærd i forhold til at forstå holdningsændringen. Dette udfoldes i afsnit 2.3 og 2.4, hvor henholdsvis rational choice-institutionalisme og sociologisk institutionalisme inddrages. Slutteligt følger overvejelser om et sammenfattet teoretisk perspektiv på holdningsændringen til kontanthjælp i afsnit 2.5.

2.1 Teoretisk perspektiv på holdninger

Førend der ses nærmere på nogle konkrete teoretiske perspektiver på den specifikke holdningsændring til kontanthjælp, er det relevant først nærmere at sætte fokus på, hvad der kan forstås ved holdninger, og hvordan holdningsændringer tidligere er blevet undersøgt. I afsnit 1.2 er holdningsbegrebet kort blevet motiveret i forbindelse med, at selve genstanden for undersøgelsen netop er en holdning til kontanthjælp. Heri fremgår det, hvordan der på engelsk mere præcist kan skelnes mellem meninger eller meningstilkendegivelser (opinions) og holdninger (attitudes). Det kan dog diskuteres, hvori forskellen mellem meninger og holdninger ligger. Henning Olsen (2008: 49-50) påpeger, at meninger kan anskues som noget mere overfladisk og påvirkeligt end holdninger, og i forlængelse heraf kan spørgsmålet være, hvad det er, der lægges til grund for undersøgelsen af holdningsændringen til kontanthjælp i

nærværende speciale. Det kan være, at den observerede holdningsændring til kontanthjælp skyldes, at dette er en meningstilkendegivelse, hvor der ikke ligger nogle større overvejelser til grund for ændringen. Det kan også være, at der ligger noget mere substantielt til grund for holdningsændringen, hvor der så kan være tale om en egentlig ændring i holdningen i den forstand, som det er udtrykt ovenfor. Dette er overvejelser, der er relevante i forhold til en undersøgelse af hvilke forklaringer, der kan ligge til grund for den observerede holdningsændring. Som nævnt i afsnit 1.2 vil disse begreber samlet blive benævnt som “holdninger” gennem specialet, men hvor overvejelser som i det foregående kan udfoldes, hvor det er relevant, når det undersøges, hvad der ligger til grund for holdningsændringen.

En af de ting, der definerer holdninger, er, at de er rettet mod eller henvendt mod “noget”. Dette kan kaldes for selve holdningsobjektet, hvor det så er ens dispositioner eller overvejelser omkring dette holdningsobjekt, der har betydning for ens holdning til objektet. Det kan derved siges, at det er selve responsen på holdningsobjektet på baggrund af ens overvejelser, der udgør selve holdningen. Mere konkret kan der siges at være tale om politiske holdninger, når holdningsobjektet har en politisk karakter (Shamshiri-Pedersen 2010: 50). Dette kan netop siges, at være kendetegnende for holdningsobjektet i specialets problemstilling, der handler om udgiftsniveauet på kontanthjælp til den enkelte. Denne politiske karakter af holdningsobjektet kan være relevant eksplicit at overveje i forhold til holdningen til objektet. Specialets undersøgelsesspørgsmål handler netop om, hvad der ligger til grund for selve holdningsændringen - hvad det er for dispositioner eller overvejelser i forhold til holdningsobjektet, der har ændret sig.

2.1.1 Teoretiske forklaringer på holdningsændringer

Det fænomen, der ligger til grund for dette speciales undersøgelse, er ikke blot holdningen til kontanthjælp, men kan mere præcist siges at være holdningsændringen til kontanthjælp. I forlængelse af ovenstående går undersøgelsen altså ud på at undersøge, hvad det er i dispositionerne og overvejelserne omkring holdningsobjektet kontanthjælp, der har ændret sig. I dette afsnit beskrives det, hvordan holdningsændringer tidligere er blevet behandlet på et mere overordnet og generelt niveau i samfundsvidenskaben. Holdningsændringer er nemlig blevet behandlet på forskellige måder, og det er spørgsmålet hvilken af disse (hvis nogen), der kan relatere sig til dette speciales specifikke holdningsændring.

I samfundsvidenskaben kan holdningsændringer generelt siges at blive beskrevet ud fra to

dimensioner. Den ene dimension kan siges at handle om, hvorvidt befolkningens holdninger er genuine og baseret på et oplyst grundlag, eller om de snarere blot er tilfældige og ikke tillagt særlige overvejelser. Det sidstnævnte er konklusionen hos Philip Converse i en amerikansk undersøgelse i 1964. I denne undersøgelse konkluderer han, at størstedelen af befolkningen er så ustabil i sine meningstilkendegivelser, selv på områder med stor politisk opmærksomhed, at disse holdninger ikke kan være baseret på et oplyst grundlag, men snarere må være tilfældigt fremkommet (Converse 2009: 384). Converse er dog sidenhen blevet kritiseret for dette mere negative syn på bevæggrundene for befolkningens holdninger. Dette er han blandt andet blevet af Lise Togeby (2004: 26), der i sin undersøgelse fra 2004, har en grundlæggende antagelse om, at befolkningen er veloplyst, og dette afspejles i deres holdninger. Dette vil også være en antagelse i dette speciales undersøgelse af holdningsændringen til kontanthjælp, hvor der altså søges forklaringer på holdningsændringen på baggrund af en antagelse om, at denne holdningsændring sker på et oplyst grundlag. En sidste overvejelse i forhold til denne første dimension er, at holdningsændringer kan skyldes, at holdninger kan være præget af en vis grad af ambivalens. Hermed menes, at overvejelserne omkring et holdningsobjekt kan være forskellige og måske endda modstridende, hvor det kan være ændringer i betydningen af disse overvejelser omkring holdningsobjektet, der medfører holdningsændringen.

Den anden dimension handler om i hvor stor en grad, holdninger er påvirket af det som John Zaller (1992) kalder *den politiske elite*. Denne politiske elite inkluderer politikere, embedsmænd, journalister og politiske eksperter (Zaller 1992: 6). Det er også Zaller, som med sin undersøgelse i bogen *The nature and origins of mass opinion*, er en af de mest fremtrædende med hensyn til denne anden dimension. I denne undersøgelse anses budskaberne fra den politiske elite som centrale for holdningsdannelsen og holdningsændringer. Disse budskaber bliver enten accepteret eller afvist af individer på baggrund af deres politiske prædispositioner. Holdningsændringer kan her siges at være kendetegnet som en form for "overtalelse" fra den politiske elite (Shamshiri-Pedersen 2010: 58), hvor denne altså kan være determinerende for individernes holdninger og holdningsændringer. I forhold til holdningsændringen til kontanthjælp kan det altså være spørgsmålet i hvor stor grad, som den politiske elite aktivt kan have medvirke til at frembringe denne.

2.1.2 Holdningsændring som en politisk adfærd

En måde at betragte politiske holdninger og holdningsændringer på er som en form for *politisk adfærd*. Det er for eksempel gennem stemmeafgivelse på valgdagen, at ens holdning til valget kommer til udtryk. Et af de teoretiske områder inden for samfundsvidenskaben, hvor politisk adfærd har været det centrale omdrejningspunkt, er den såkaldte *vælgeradfærdsteori*. Ved at anvende to dikotomier kan der opstilles en matrix for at forsøge at indfange de forskellige teoretiske retninger i nogle overordnede “kasser” (Thue Nielsen 2009: 1188; Mikkelsen 2011: 148). Den ene dikotomi går på en skelnen mellem et økonomisk, rationelt syn på vælgerens adfærd på den ene side, og et mere sociologisk, kulturelt syn på den anden side. Dette er netop et spørgsmål om, hvordan de pågældende aktørers politisk adfærd skal forstås. Denne kan forstås på den ene side som et produkt af en rationel handling hos aktører, men kan også på den anden side forstås som mere normbestemt og på baggrund af principper, der ikke nødvendigvis kan opfattes som økonomisk rationelle. Der er altså flere opfattelser, der kan anvendes i et forsøg på at forstå en given politisk adfærd som for eksempel ligger til grund for den observerede holdningsændring til kontanthjælp. Den anden dikotomi handler om den metodiske fremgangsmåde i analysen, hvor der kan skelnes mellem et mikroperspektiv på den ene side og et makroperspektiv på den anden side. I mikroperspektivet er det enkelte individs politiske handlinger i fokus, hvor for eksempel det observerede holdningsskifte i projektets problemstilling således kan opfattes som en aggregering af de enkelte individers holdning. I makroperspektivet er det de overordnede strukturer i samfundet, der er den centrale analyseenhed, og det er disse strukturer, der er udgangspunktet for forståelsen af den politiske adfærd. Der er altså en skelnen mellem, hvilke faktorer der ligger til grund for individers politiske adfærd på den ene side, og hvilket niveau dette skal analyseres på på den anden side. Disse overordnede tanker er sammenfattet i figur 2.1, hvor der kan identificeres de fire overordnede teoretiske perspektiver *A*, *B*, *C* og *D* som diskuteret ovenfor.

	Økonomisk/rationel	Sociologisk/kulturel
Mikro	<i>A</i>	<i>B</i>
Makro	<i>C</i>	<i>D</i>

Figur 2.1: Klassifikation af teoretiske perspektiver på politisk adfærd

Det kan argumenteres for, at sådanne overordnede overvejelser er relevante for en undersøgelse af mulige faktorer, der kan forklare den ændrede holdning til kontanthjælp. Dette er både i forhold til at identificere mulige teoretiske forklaringer på holdningsskifte til kontanthjælpen, men også i forhold til en afgrænsning af de teoretiske perspektiver. For teoretisk at kunne forsøge at forklare den politiske adfærd, der lægger til grund for holdningsændringen, inddrages et nyinstitutionalistisk perspektiv. Dette strækker sig over de overordnede teoretiske perspektiver illustreret ved figur 2.1, hvorfor der herigennem kan identificeres forskellige mulige forklaringer på den specifikke holdningsændring til kontanthjælp.

2.2 Et nyinstitutionalistisk perspektiv

Kontanthjælpen i Danmark er en del af et stort institutionelt set-up i form af den danske velfærdsstat og samspillet mellem velfærdsstaten og det danske arbejdsmarked. Dette er beskrevet i afsnit 2.2.1. For at kunne diskutere disse institutionelle rammers mulige betydning for holdningen til kontanthjælp til den enkelte inddrages i det efterfølgende *nyinstitutionel teori*.

Det nyinstitutionelle perspektiv er et nyere teoretisk perspektiv, der har udviklet sig op gennem 1980'erne og 1990'erne. Grundlæggende handler dette nyere perspektiv om, at undersøge den betydning som såkaldte (politiske) institutioner har for politik og politisk adfærd. Selve institutionsbegrebet er inden for nyinstitutionalismen generelt noget, der rækker ud over formelle, fysiske institutioner, men hvilken betydning mere uformelle institutioner som normer har inden for nyinstitutionalismen, er der forskellige udlægninger af. Dette er også én af grundene til, at der ikke kan tales om én samlet teori om nyinstitutionalismen, men at der snarere tales om forskellige teoretiske retninger inden for det nyinstitutionalistiske perspektiv. Nyinstitutionalismen beskæftiger sig typisk med to overordnede spørgsmål. For det første er fokus på, hvordan og hvorfor institutioner opstår, og hvorfor de enten består eller forandrer sig. For det andet er fokus på samspillet mellem (politisk) adfærd og institutioner. Dette relaterer sig direkte til dette speciales problemstilling, hvor det kan undersøges om, der er sket ændringer i institutioner, der har medført holdningsændringen til kontanthjælp. Herigennem undersøges det, hvordan selve samspillet mellem danskerne og disse institutioner kan have medført holdningsændringen. I forhold til de interne forskelle inden for nyinstitutionalismen på de to nævnte fokuspunkter skelnes typisk mellem tre teoretiske retninger,

nemlig henholdsvis *rational choice-institutionalismen*, *sociologisk institutionalisme* og *historisk institutionalisme*. For at forsøge at forklare holdningsændringen til kontanthjælp vil der fokuseres på henholdsvis rational choice-institutionalisme og sociologisk institutionalisme, da det er disse, der mere præcist siger noget om samspillet mellem aktøradfærd og institutioner. Disse vil blive behandlet i afsnit 2.3 og 2.4 nedenfor. Først vil det overordnede institutionelle setup omkring kontanthjælpen i Danmark blive beskrevet for netop at kunne beskrive samspillet mellem adfærden i form af holdningen til kontanthjælp og institutioner.

2.2.1 Det institutionelle setup - den danske velfærdsstat

Kontanthjælpen er en del af den danske velfærdsstat, og den er skattefinansieret, hvilket vil sige, at den er en del af den omfattende omfordeling i den danske velfærdsstat. For nærmere at kunne diskutere holdningsændringen til kontanthjælp inden for de nyinstitutionelle retninger følger i dette afsnit en beskrivelse af det institutionelle setup omkring kontanthjælp i form af den danske velfærdsstat.

Før der vil blive set nærmere på, hvad der karakteriserer den danske velfærdsstat, er det nærliggende først at se på, hvorledes begreber som *velfærd* og *velfærdsstat* kan defineres. Selve velfærdsbegrebet er tanken om “det gode liv”, men begrebet kan ikke uden videre præciseres, da litteraturen har mange forskellige udlægninger af dette samtidig med, at det afhænger af både tid og rum (Jensen 2007: 11). Begrebet er således også flygtigt fra person til person, hvor opfattelsen af “det gode liv” varierer afhængigt af det enkelte individ. Hvor én person anser det for værende bedre at anvende pengene på arbejdsløse anser et andet individ det måske som værende bedre at anvende pengene på skattelettelser. Opfattelsen af velfærd som begreb er således noget, der afhænger af den enkeltes menneskeopfattelse, hvilket afføder forskellig synsvinkel på problemer og deres løsninger. I forhold til arbejdsløshed og kontanthjælp kan dette i en forenklet opstillet dikotomi enten opfattes som noget selvvalgt grundet manglende (økonomisk) incitament til at arbejde eller som værende noget ufrivilligt, den enkelte ikke selv er herre over (Jensen 2007: 13). Ud fra disse betragtninger er det således det enkelte menneske, der danner opfattelsen af “det gode liv” og dermed også, hvad velfærd som begreb dækker over og ikke dækker over.

Velfærdsstaten medvirker selvsagt til at skabe velfærd for borgere i den givne stat, og derved sikre “det gode liv”. Velfærdsstaten har indflydelse på både staten, markedet og civilsamfundet, og kan knyttes an til David Eastons klassiske forståelse af politik. Denne

forståelse omhandler de autoritære fordelinger af værdier i samfund gennem det politiske system (Harste 2009: 860). Velfærdsstaten kan herigennem ses som et produkt af de autoritative beslutninger truffet af staten i det politiske system, som påvirker markedet og civilsamfundet, således at borgere er sikret en vis form for velfærd. Dette knytter an til Gøsta Esping-Andersens begreb om “dekommodificering”, der handler om i hvor høj grad, borgere i et samfund er gjort uafhængige af markedet (Green-Pedersen og Nørgaard 2009: 1011). Velfærdsstaten er altså med til at sikre borgerne nogle lovgivningsmæssige rettigheder, så de kan opretholde en hvis levestandard uafhængig af markedet, afhængig af graden af dekommodificering som en velfærdsstat yder. Dette er også indbefattet i en definition af velfærdsstaten af den norske historikers Asa Briggs’ fra 1961, der er citeret flere steder (Andersen og Elm Larsen 2011: 160; Jensen 2011: 16; Goul Andersen 2013: 109-10). Denne lyder som følge:

“En velfærdsstat er en stat, i hvilken organiseret magt bevidst bliver brugt (gennem politik og administration) i et forsøg på at modificere markedskræfternes spil i mindst tre retninger: 1) for det første ved at garantere individer og familier en minimumsindtægt uden hensyn til markedsværdien af deres arbejde eller ejendom; 2) for det andet ved at reducere graden af usikkerhed ved at gøre individer og familier i stand til at møde visse risici og problemer (for eksempel sygdom, alderdom og arbejdsløshed), som ellers ville føre til individuelle og familiemæssige kriser; 3) for det tredje ved at forsikre om, at alle borgere, uafhængigt af status og klasse bliver budt de bedste standarder, som er tilgængelige i relation til et vist omfang af sociale ydelser, som der er enighed om” (Andersen & Elm Larsen 2011: 160).

Selve kontanthjælpen til den enkelte kan siges at have betydning for alle tre dimensioner af en velfærdsstat i denne definition. Den er med til at sikre en minimumsindtægt, og derigennem også at reducere graden af usikkerhed ved at blive arbejdsløs. Det er altså inden for det politiske system, at staten kan siges at organisere velfærdsstaten, og for at blive i David Eastons terminologi vedrørende politiske systemer, er det derfor centralt at undersøge input i form af tilslutningen til de autoritative beslutninger omkring velfærdsstaten. Det er derfor relevant at undersøge danskernes holdninger til velfærdsstaten i Danmark, idet disse kan have stor betydning for denne.

Det er i slutningen af det 19. århundrede, at den danske velfærdsstat har sin oprindelse og den har siden da udviklet (og udvidet) sig op igennem det 20. århundrede. Det er særligt i 1960'erne og 1970'erne, at den danske velfærdsstat ekspanderede sig og fik den størrelse, som den har i dag. Den danske velfærdsstat er dog stadig under konstant forandring, og til diskussion, men har altså nogle dybe historiske rødder, der har medvirket til at forme den.

Den danske velfærdsstat karakteriseres i Gøsta Esping-Andersens meget anvendte idealtypiske typologi over velfærdsmodeller som en (overvejende) universel velfærdsstat. Jørgen Goul Andersen (1999: 43-50) opstiller nogle hovedkriterier, der kendetegner en universel velfærdsstat. For det første er alle borgere omfattet af de samme regler i den forstand, at de universelle ordninger er retsbaserede frem for skønsbaserede, og medborgerskabsbaserede frem for forsikringsbaserede. Det vil sige, at alle borgere inden for staten er sikret disse rettigheder, og at tildelingen af disse rettigheder kun er betinget af, at man netop er borger i staten. For det andet har alle adgang til de samme ydelser. I forlængelse af disse to principper kan en velfærdsydelse dog godt være behovsprøvet, selvom der er rets- og medborgerskabsbaseret adgang til den. I forhold til adgangen til ydelsen, knytter dette an til begrebet om *negativ selektivitet*, hvor alle ikke umiddelbart har adgang til ydelsen, men hvor disse er målrettet for eksempel de svageste i samfundet (Goul Andersen 1999: 47). I princippet kan borgere i den danske velfærdsstat få adgang til kontanthjælp, men den afhænger af, hvorvidt man har et arbejde og ens økonomiske situation i øvrigt. Det kan derfor diskuteres, hvorvidt kontanthjælpen er en universel ydelse, eller om det snarere er en residual ydelse grundet, at den er behovsprøvet. Christian Albrekt Larsen & Jørgen Goul Andersen (2015: 14) har også opstillet kriterier for at kunne betragte velfærdsydelser som værende universelle. I forlængelse af ovenstående fremhæver de også principperne om retsbaserede og medborgerskabsbaserede ydelser, ligesom at alle skal modtage den samme ydelse. Et sidste kriterium hos Larsen og Goul Andersen (2015: 14) er dog, at ydelse også skal være tilstrækkelig. Det skal forstås således, at ydelsen skal sikre, at borgerne gennem ydelsen har mulighed for at deltage i samfundslivet på lige vilkår med den øvrige brede del af befolkningen.

Et anden vigtig genstandsområde for konteksten for kontanthjælpen er det danske arbejdsmarked, og dets samspil med den danske velfærdsstat. Kontanthjælpen er en del af den sociale sikring, der udgør den ene del af den såkaldte "flexicurity"-model i Danmark. Siden 1990'erne er der kommet et større og større fokus på en aktiv arbejdsmarkedspolitik, der blandt andet beskrives som en bevægelse fra *welfare* til *workfare* (Torfing 2004). Kontant-

hjælp er altså ikke blot en passiv forsørgelse af arbejdsløse, men en social sikring, der skal sikre et individ, imens dette aktiv forsøger at komme ind på arbejdsmarkedet igen.

På den ene side kan en velfærdsstat betragtes og beskrives på et statsniveau, hvorigennem den danske velfærdsstat som beskrevet idealtypisk karakteriseres som værende universel. På den anden side kan de enkelte ydelser inden for en velfærdsstat også betragtes for sig i en undersøgelse af en given velfærdsstat. Det er netop, hvad det søges at gøre her, hvor det er den danske velfærdsstat som den kontekstuelle overordnede ramme, men med kontanthjælpen som det specifikke fokus i undersøgelsen.

2.3 Rationalitet som forklaring på holdningsændring

En af de grene inden for nyinstitutionalismen, der kan anvendes til at forklare politisk adfærd er rational choice-institutionalisme. Da det centrale aktørsyn heri er baseret på det generelle rational choice-perspektiv, vil dette først blive behandlet i afsnit 2.3.1 før rational choice-institutionalisme behandles i afsnit 2.3.2.

2.3.1 Rational choice-perspektivet

Selvom rational choice-perspektivet har været grundlag for megen kritik og diskussion, så er det vedholdende og bliver stadig anvendt og diskuteret i dag. Rational choice er ikke en enkelt teori, men snarere en retning eller et paradigme inden for samfundsvidenskaben, der kan anvendes til at belyse forskellige politologiske problemstillinger. Derfor er der også inden for retningen forskellige udlægninger af, hvordan rational choice-teori skal forstås. Der kan dog fremhæves begreber og grundantagelser, der ligger til grund for rational choice-perspektivet.

Rational choice er et teoretisk perspektiv, der inden for politologien anvendes til at studere politiske aktørers adfærd. Disse politiske aktører er typisk enkelte individer, men kan også udvides til at omfatte for eksempel et politisk parti som en politisk aktør. Den gennemgribende antagelse inden for rational choice-retningen er selvsagt, at de politiske aktører antages at handle rationelt. Dette er dog en meget grundlæggende betragtning, og spørgsmålet melder sig også straks om, hvad der så er det rationelle i den pågældende handling og hvad der ligger til grund for den? Der er som nævnt ovenfor en vis variation inden for rationel choice-

retningen, og dette indebærer også forskellige betragtninger af denne rationelle adfærd, men der er dog nogle gennemgående betragtninger inden for retningen (Nannestad 2009; Green og Shapiro 1994). En grundlæggende antagelse inden for rational choice-retningen er, at de politiske aktører er *nyttmaksimerende* i deres adfærd. Det vil sige, at når en aktør er konfronteret med en række muligheder, så vil denne aktør vælge den mulighed, hvoraf der drages mest nytte. Denne antagelse afgrænser sig midlertidig ikke fra, at en aktør kan have nytte i at opnå en bedre situation for andre aktører. Inden for rational choice vil aktører dog typisk blive betragtet som værende *egennyttmaksimerende* (Green og Shapiro 1994: 14; Nannestad 2009: 842), hvilket vil sige, at en aktør vælger den mulighed, der modsvarer dennes præferencer bedst. Det vil sige, at hvis man for eksempel som borger i Danmark skal stemme til et folketingsvalg, så vil rational choice-perspektivet antage, at krydset bliver sat, så vælgerens egen nytte bliver størst mulig. I forhold til den nyttmaksimerende adfærd er der dog en vis grad af usikkerhed forbundet med denne. Dette skyldes, at det må være en forventet nytte, snarere end den faktiske nytte, der ligger til grund for adfærden (Green og Shapiro 1994: 15). En stemme til et folketingsvalg vil derfor ske på baggrund af en forventning om den nytte, der opnås ved denne adfærd, grundet man ikke kan være sikker på den faktiske nytte. En anden grundlæggende antagelse handler netop om disse præferencer. For at en aktør kan forfølge det udfald, som maksimerer dennes nytte, antages det for det første, at aktører har præferencer og er fuldt bevidst om disse. Desuden antages at disse præferencer er stabile og eksogent givne (Nannestad 2009: 841). Selvom præferencer hos rationelle aktører over tid kan ændre sig, så må de være stabile i et vist omfang for at kunne forfølge et rationale om at maksimere sin nytte. Antagelsen om eksogenitet indebærer, at præferencerne må ligge forud for adfærd, og derved lægge til grund for denne. Præferencer er altså noget givent, der ikke påvirkes af den adfærd, der undersøges. Et par sidste antagelser i forbindelse med disse præferencer er, at der er sammenhæng mellem disse (de er indbyrdes konsistente), og at de er transitivt ordnede (Green og Shapiro 1994: 14-5; Nannestad 2009: 841-2). Kravet om indbyrdes konsistens vil sige, at en aktør ikke antages at have modstridende præferencer, men at aktører enten for hvert par af præference, må foretrække den ene frem for den anden eller være indifferent med hensyn til dem. Kravet om transitiv ordening vil sige, at hvis en præference C foretrækkes over B , og en præference B foretrækkes over A , så vil aktører også foretrække præference C over A . Hvis en borger i Danmark foretrækker skattelettelser frem for flere penge til ulandsbistand, og flere penge til ulandsbistand frem for flere penge til

en klimaindsats, så vil den pågældende borger også foretrække skattelettelser frem for flere penge til en klimaindsats.

For at en aktør kan handle rationelt må denne have en vis mængde viden til rådighed om de relevante forhold for denne handlen. Inden for rational choice teorierne antages det grundlæggende, at aktørerne har den tilstrækkelige information for at kunne handle rationelt (Nannestad 2009: 843), men hvor megen information aktører har til rådighed, er et af de centrale diskussionspunkter som Green og Shapiro (1994: 19) fremhæver. Da der kan være en form for omkostning ved at indsamle viden som for eksempel i form af tid, kan det i praksis være problematisk at opstille en antagelse om fuld viden hos aktører. Snarere vil aktøren indsamle den viden det er rationelt at indsamle, og ikke indsamle information, hvis omkostningen ved at skaffe denne information er større end den nytte, der kan fåes ud af den (Nannestad 2009: 843). Et sidste centralt element i rational choice-perspektiv omhandler det metodiske, idet det er baseret på en såkaldt *metodologisk individualisme*. Dette vil sige, at den centrale analyseenhed er det enkelte individ, eller den enkelte politiske aktør (Green og Shapiro 1994: 15; Nannestad 2009: 846).

I forhold til kontanthjælpen i Danmark kan det argumenteres med, at en rationel adfærd i forhold til denne vil afhænge af den forventede egennytte af denne. Det kunne således forventes, at den del af den danske befolkning, der er "i fare" for at ende på kontanthjælp vil have en holdning til at bruge flere penge på kontanthjælp, mens en holdning til at bruge færre penge på kontanthjælp vil være at finde hos dem, der ikke er i nærheden af at få kontanthjælp, og derved ikke har nogen forventet nytte af den. I et rational choice-perspektiv kunne det derfor være ændringer i den forventede nytte af kontanthjælpen, der kunne medføre en holdningsændring til denne i befolkningen. Som beskrevet i afsnit 2.2.1, så er kontanthjælpen dog en del af den danske velfærdsstat, og for at undersøge dette institutionelle setups betydning, inddrages i det efterfølgende rational choice institutionalismen.

2.3.2 Rational choice-institutionalisme

I forhold til aktøradfærd har rational choice-institutionalisme grundlæggende de samme aktørantagelse som inden for rational choice-perspektivet beskrevet ovenfor. Det vil sige, at aktørerne bliver betragtet som strategiske og nyttemaksimerende i deres adfærd. Rational choice-institutionalisme bygger dog ovenpå disse antagelse med præmissen om, at institu-

tioner har en betydning, og at disse kan have en betydning for den observerede adfærd hos aktørerne. Inden for rational choice-institutionalisme medvirker institutioner til at strukturere de mulige handlinger hos de enkelte aktører ved at påvirke mulighederne for mulige handlingsmønstre (Hall og Taylor 1996: 945). Det vil altså sige, at institutioner kan virke begrænsende for aktørernes adfærd. Hvis der for eksempel ikke var juridiske konsekvenser forbundet med ikke at betale skat, så ville det for den enkelte aktør være mere rationelt, at undlade at betale skat og stadig benytte sig af velfærdsgoderne i Danmark. En af de måder som institutioner påvirker aktørers handling på er gennem mængden af information om andre aktørers mulige handlingsmønstre (Hall og Taylor 1996: 939). Kontanthjælpen er som sagt en del af den danske velfærdsstat, og en (rationel) holdning mod at bevare den danske velfærdsstat, kan derfor have inkluderet en holdning til at bruge penge på kontanthjælpen også. Derved kan en mulig forklaring på holdningsændringen til kontanthjælp være, at der er kommet en bevidsthed om, at andre aktører vil agere egennyttmaksimerende i forhold til kontanthjælpen som en mere ekskluderet del af den danske velfærdsstat.

2.4 Solidaritet som institution

Den anden af de grene inden for nyinstitutionalisme som dette speciale vil undersøge, er den sociologiske institutionalisme. Denne beskrives først i afsnit 2.4.1. Herefter beskrives det med motivation i netop den sociologiske institutionalisme, hvordan der kan skelnes mellem forskellige solidaritetsformer. I forlængelse heraf kan det teoretisk forsøges at forklare, hvorvidt det er ændringer i solidaritetsformer, der kan have medvirket til den ændrede holdningsændring til kontanthjælp.

2.4.1 Sociologisk institutionalisme

Den sociologiske nyinstitutionalisme begyndte sin udvikling i slutningen af 1970'erne, hvor der skete et brud med tanken om institutioner og kultur som værende to adskilte størrelser (Hall og Taylor 1996: 946). Kultur skal her forstås som etablerede rutiner og praksisser i samfundet, der ikke nødvendigvis er rationelle af natur, men knyttet til netop det bestemte samfund. Med den sociologiske nyinstitutionalisme var betragtningen altså ikke længere, at institutionelle former, bevægelser og procedurer var styret af et rationale, men at disse former og procedurer var produkter af kulturen, hvor selv den mest bureaukratiske procedure

skulle forstås gennem kultur og som resultatet af en kulturel handling (Hall og Taylor 1996: 946-7). Dette hænger sammen med, at de sociologiske nyinstitutionalister definerer begrebet *institutioner* noget bredere end samfundsvidenskaben normalvis gør. Her dækker institutioner ikke blot over formelle regler, normer og procedurer, men også over menneskets kognition og moral, der anses for at guide den menneskelige handling (Hall og Taylor 1996: 947). Inden for denne nyinstitutionelle retning medvirker dette til at beskrive forbindelsen mellem institutioner og aktørers handling. Dette defineres gennem *roller*, hvor aktører socialiseres ind i de institutionaliserede roller, hvor normerne herfra adopteres af aktørerne (Hall og Taylor 1996: 948). Den position en person eller en gruppe kan have i samfundet har således indflydelse på og betydning for det adfærdsmønster, som ligger til grund for en aktørs handling. Dette kan betegnes som en såkaldt *logic of appropriateness* (March og Olsen 1989: 23). Institutioner kan altså siges, at være socialiserende i den forstand, at de opstiller regler for, hvad der er passende i en given situation. Grundlæggende kan den sociologiske nyinstitutionalisme deduceres til "hvad bør jeg gøre?", som en sammenfatning af de samfundsmæssige roller samt den menneskelige kognition og moral. I forhold til holdningsændringen til kontanthjælp kan det som en forklaring herpå undersøges, om der er sket nogle ændringer i institutionerne i et sociologisk institutionalistisk perspektiv, der har gjort denne adfældsændring acceptabel i samfundet. Konkret kan det undersøges om, der er sket ændringer i kulturen omkring solidaritet overfor kontanthjælpen i det danske samfund. Historisk kan der identificeres forskellige former for solidaritet, der undersøges i det efterfølgende med henblik på at identificere forklaringer på holdningsændringen til kontanthjælp.

2.4.2 Émile Durkheim - Mekanisk og organisk solidaritet

I Émile Durkheims (2010) doktorafhandling "*Om den sociale arbejdsdeling*" fra 1893 behandles to forskellige former for solidaritet, nemlig henholdsvis den *mekaniske* og *organiske solidaritet*. Afhandlingen undersøger, hvordan individer fungerer sammen i samfund og former en form for sammenhængskraft til trods for, at der netop er tale om individer. I forbindelse hermed bruges de to solidaritetsformer til at beskrive en overordnet udvikling i det daværende samfund. Selvom afhandlingen og begreberne er over 100 år gamle, så finder de dog stadig en anvendelse og aktualitet i dag. Dette skyldes at Durkheims undersøgelse af arbejdsdelingen i datiden ikke så meget handler om den konkrete arbejdsdeling, men mere abstrakt omkring opdelinger i grupper, subkulturer, normer og lignende (Harste 2010:

7). Dette er også medvirkende til, at begreberne om mekanisk og organisk solidaritet ikke nødvendigvis begrænses til kun at kunne beskrive overgangen fra et samfund til et andet. Det kan snarere forestilles, at forskellige solidaritetsformer eksisterer side om side i samfundet med forskellig styrke.

Durkheim opstiller som sagt to solidaritetsformer, der begge eksisterer i samfundet, men hvor overgangen til et moderne samfund markerer et skift fra en overvægt af mekanisk solidaritet til en overvægt af organisk solidaritet. Den mekaniske solidaritet opstår ved at individerne ligner hinanden, mens den organiske solidaritet forudsætter, at individer er forskellige fra hinanden (Durkheim 2010: 139). Det vil altså sige, at den mekaniske solidaritet er baseret på et fælles værdisæt og en fælles bevidsthed hos individerne, hvor den individuelle bevidsthed må stå tilbage for den kollektive bevidsthed. Omvendt gælder det for den organiske solidaritet, at denne er kendetegnet ved en større arbejdsdeling og derved et mere differentieret samfund. Derfor kan stærke individuelle bevidstheder ses som nødvendigt for at skabe en kollektiv bevidsthed. Solidaritet kan forstås som en normativ indgriben i et andet menneskes tilværelse, hvor “solidariteten mellem individerne blev formidlet af staten, således at man ved at adlyde love og statslige normer optrådte solidarisk” (Schmid 1995: 35-36). Dette kan forstås i forlængelse af Durkheims begreb om “organisk solidaritet”, hvor staten udgør en del af den organisme i fællesskab med individerne (Schmid 1995: 41). Det er så at sige synergien mellem staten og individerne, der er hele kernen i solidariteten, hvor solidariteten produceres af individerne og formidles af staten.

I forhold til holdningsændringen til kontanthjælp kan det i forlængelse heraf enten forklares ved en stigende vægt på den mekaniske solidaritet, hvor dem på kontanthjælp ikke “ligner” den øvrige andel af befolkningen til at udvise en mekanisk solidaritet. I Durkheims perspektiv kan det også være, at der er sket en udvikling, hvor kontanthjælpen simpelthen i mindre grad betragtes som en del af arbejdsdelingen i samfundet, hvorfor gruppen på kontanthjælp i mindre grad er omfattet af den organiske solidaritet.

2.4.3 Jodi Dean - affektionel, konventionel og refleksiv solidaritet

En anden teoretiker, der har betragtet forskellige former for solidaritet, er Jodi Dean (1996). Ifølge Jodi Dean er solidaritet ganske vist en følelse og et udtryk for en vis moral, men hun peger på, at solidaritet kan deles op i tre forskellige typer solidaritet; *affektionel*, *konventionel* og *refleksiv*. Den affektionelle solidaritet er af lidt mere personlig karakter, hvor det

er følelseslivet, der er kernen for solidariteten. Hertil kommer det, at solidariteten bygger på relationer, hvorfor man er mere solidarisk med venner, sin partner og familie. Der sker en isolering af de mennesker, der befinder sig inden i sin solidariske sfære og således en ekskludering af de, der står udenfor (Dean 1996: 17, 20). Den konventionelle solidaritet omhandler et vist interessefællesskab, hvor genkendelse i forskellige grupper (faglige, politiske, religiøse) danner grundlaget for netop denne solidaritetstype, der er bygget op omkring traditioner og fælles værdisæt (Dean 1996: 18, 23, 32). Den konventionelle solidaritet opstår således i bestemte fællesskaber, hvori giveren og modtageren af solidariteten begge indgår. Solidariteten kan endvidere ifølge Jodi Dean ikke forventes, men kun appelleres - ellers kunne alle modtage solidaritet fra alle (Dean 1996: 21). Forskellen i, om denne appel efterkommes kommer således an på typen af solidaritet. Det betragtes som værende lettere at modtage solidaritet fra eksempelvis en partner end fra en fremmed. Den reflektive solidaritet handler grundlæggende om, at mennesket i sin solidaritet har en vis eftertænksomhed, der således er en ansvarlig manøvrering hos den enkelte, når denne skal træffe beslutninger af solidarisk karakter (Dean 1996: 13-4). I denne forbindelse kan det derfor videreføres til, at man som menneske analyserer og filtrerer i sine indtryk og ud fra resultaterne heraf afgør, om man udviser solidaritet med et bestemt individ eller en gruppe. I forlængelse heraf ligger Søren Juuls (1998: 53) beskrivelse af solidaritet som en kollektiv moralsk ansvarlighed mellem mennesker, der er afhængige af eller knyttede til hinanden og hvor hensynet til andre mennesker er af stor moralsk betydning. Ægte solidaritet opstår ifølge Søren Juul, når der hersker balance mellem lighed og en vis anerkendelse af forskellighed mellem mennesker samt medfølelse og ansvar for andre menneskers ve og vel (Juul 2013: 169). Med hensyn til holdningsændringen til kontanthjælp kan det derfor være spørgsmålet om, der er en faldende solidaritet over for kontanthjælpen i en moraliserende forstand. Det kan være, at et ændret syn på kontanthjælpen har gjort det acceptable at udvise en mindre grad af solidaritet over for denne (stik imod Jodi Dean og Søren Juuls normative tilgang til solidariteten).

2.5 Teoretiske perspektiver på holdningsskiftet til kontanthjælp

I det ovenstående er der præsenteret nogle forskellige teoretiske perspektiver, hvorfra der kan opstilles mulige forklaringer på den dokumenterede holdningsændring til kontanthjælp. I dette afsnit sammenfattes disse teoretiske perspektiver i forhold til denne holdningsændring.

I forhold til de teoretiske perspektiver antages det, at holdningen til kontanthjælp og derved den observerede holdningsændring, afspejler en "sand" holdning forstået på den måde, at det er baseret på et oplyst og gennemtænkt grundlag hos individerne i den danske befolkning. Som det beskrives i afsnit 2.2.1, så er der en negativ selektivitet knyttet til kontanthjælp i og med, at den er tiltænkt som et sidste sikkerhedsnet på arbejdsmarkedet, og derved målrettet de svageste. Ydelsen kan altså siges at have karakter af en residual ydelse, selvom den er en del af den danske universelle velfærdsstat. Selvom kontanthjælpen er skattefinansieret, og derved på en måde betalt af en samlet dansk befolkning, så er det en majoritet af befolkningen, der må forventes ikke kommer til at modtage denne ydelse. Derfor kan der siges at være et større potentiale for, at der dannes modstand mod kontanthjælpen hos befolkningen (Korpi 1981: 205). Inden for rational choice-perspektivet antages individer at forfølge en adfærd, hvorigennem deres forventede egennytte bliver maksimeret. Set i lyset af, at majoriteten af den danske befolkning ikke kan forvente at komme til at modtage kontanthjælp, vil en mulig forklaring på holdningsændringen til kontanthjælp være, at den danske befolkning følger et egennyttmaksimerende rationale. Den danske befolkning vil som helhed have en større nytte ud af at bruge færre penge på kontanthjælp, og flere penge på skattelettelser og/eller de dele af velfærdsstaten som for eksempel sundhed, der kan være en større forventet nytte af. Rational choice-perspektivet undersøges empirisk i afsnit 5.

Der kan dog midlertidigt stilles spørgsmål ved, hvorfor der er sket en mere egennyttmaksimerende holdning til kontanthjælpen og ikke hele tiden har været en holdning mod at bruge flere penge på denne. En mulig forklaring kunne være sammenfaldet med den økonomiske krise fra 2008, hvor et større fokus på økonomien kan have medført en forventet nytte af en mere rationel handlen i forhold til kontanthjælpen. I forlængelse heraf kan det diskuteres, om det med argumentation i den økonomiske krise måske er blevet acceptabelt at handle mere egennyttmaksimerende i forhold til kontanthjælpen. Dette kan dog karakteriseres som en ændring i den kulturelle praksis i forhold til borgernes ageren inden for velfærdsstaten, hvorfor en ændret rational adfærd også kan knytte an til en sociologisk institutionalistisk tilgang. Den sociologiske institutionalisme udelukker heller ikke en nyttemaksimerende tilgang til kontanthjælpen, men vil dog betragte denne som dannet i endogene processer frem for eksogent som rational choice-perspektivet forudsætter.

Selve begrebet solidaritet kan ses som en institution i samfundet i et sociologisk institutiona-

listisk perspektiv, hvor solidariteten medvirker til at sætte nogle normer, moraler eller roller, som borgere i Danmark handler ud fra i forhold til holdningen til kontanthjælp. Det kan derved spørges, om det er en ændring i institutionerne i form af forskellige former for solidaritet i samfundet, der kan ligge til grund for den ændrede holdning til kontanthjælp. Selve solidaritetsbegrebet kan bruges i forbindelse med en beskrivelse af udviklingen af den danske velfærdsstat og dennes betydning for det danske arbejdsmarkedet. Solidariteten i Danmark antages at komme fra "neden" - altså en nedefrakommende solidaritet, der senere er blevet institutionaliseret i den danske velfærdsstat (Frederiksen 1999: 80). Med dette skal det forstås, at solidariteten i Danmark i sin tid ikke blev skabt af magthaverne, men nedefra som et folkeligt ønske eller en folkelig vilje. Dette ønske og/eller denne vilje blev efterkommet og dermed senere institutionaliseret til at blive et statsligt anliggende. Spørgsmålet kan derfor være om der er sket ændringer i denne institutionaliserede solidaritet, hvor kontanthjælpen i mindre grad ses som en del af arbejdsdelingen i det danske samfund. Solidariteten kan derfor opfattes som noget institutionelt i samfundet, hvor det derfor kan antages at solidariteten er størst blandt de dele af befolkningen, der er medlem af en fagforening, a-kasse eller lignende, hvorfor det derfor også kunne antages, at solidariteten er større over for dagpengemodtagere, da kontanthjælp måske er noget mere perifert, som kun de færreste kommer i berøring med. I forlængelse heraf kunne spørgsmålet være, hvorvidt nærheden i forhold kontanthjælpen har fået en større betydning. Med tanke på Jodi Deans begreb om den affektionelle solidaritet kan det være, at denne i større grad kommer til udtryk negativt i forhold til kontanthjælpen, hvor den manglende nærhed i forhold til denne har fået en større betydning i forhold til kontanthjælpen.

I forhold til solidariteten med kontanthjælpen og hvorvidt den omfattes som værende en del af noget fælles, så kan betydningen af indvandrere og flytninges adgang til kontanthjælp muligvis medvirke til at forklare holdningsændringen. Denne gruppe kan synes at blive særlig problematiseret i forbindelse med overførselsindkomster, og det kan være at en manglende fællesskabsfølelse med denne gruppe, kan medvirke til en mindre grad af solidaritet over for kontanthjælpen. En sidste overvejelse, der også har en sammenhæng med nogle af de øvrige overvejelser med hensyn til solidaritet, handler om et ændret syn på kontanthjælpsmodtagere i forhold til øvrige grupper med tilknytning til arbejdsmarkedet. Der kan altså her være tale om en negativ udvikling mod en mindre moraliserende solidaritet over for kontanthjælpen. Det kan være, at der er et andet syn på kontanthjælpsmodtagernes lyst til at arbejde, der

kan ses som ulig værdier på arbejdsmarkedet hos den øvrige del af befolkningen, hvilket kan være medvirke til, at de betragtes som værende uden for den førnævnte arbejdsdeling.

En overvejelse omkring holdningsændringer generelt handlende om, hvorvidt denne er udtryk for en sand holdningsændring, hvilket undersøges gennem overstående perspektiv. En anden overvejelse omkring holdningsændringer, der kan medvirke til en forklaring af denne, handler om, hvilken rolle den politiske elite har spillet i forhold til at påvirke denne. Selvom de store mediesager om henholdsvis “fattig Carina” og “dovne Robert” ikke synes at have medført en holdningsændring til kontanthjælp, så kan det være at folketingspolitikere som en anden del af den politiske elite, kan have haft en påvirkning på denne. Som nævnt i indledningen til specialet, så bliver der i 2013 vedtaget en kontanthjælpsreform, hvilken bliver vedtaget med et bredt politiske flertal. Spørgsmålet i forbindelse hermed kan være, hvorvidt der er sket nogle ændringer i de politiske debatter omkring kontanthjælpen frem mod denne reform, der kan relatere til holdningsændringen i befolkningen. Derfor inddrages der i forlængelse af en undersøgelse af de ovennævnte teoretiske perspektiver, en undersøgelse af debatten i folketingssalen i den undersøgte periode. Dette gøres i afsnit 8.

I teorien synes der altså, at kunne findes forskellige forklaringer og tolkningen af den ændrede holdning til kontanthjælp. Et af de videre spørgsmål er derfor, hvorvidt det deduktivt er muligt at undersøge disse forklaringer i empirien, og herved undersøge om der er belæg for disse teoretiske tolkninger eller ej. Hvordan dette gøres i nærværende undersøgelse præsenteres i overvejelserne omkring specialets design og metodiske fremgangsmåde i det efterfølgende afsnit 3.

3 Design og metode

I dette afsnit præsenteres og diskuteres specialets design og metodiske fremgangsmåde. Dette gøres med henblik på at klarlægge projektets designmæssige opbygning, den metodiske fremgangsmåde samt den anvendte empiri, der analyseres ud fra. Herigennem fremgår det, hvordan specialets problemstilling besvares. Hertil kommer ligeledes en gennemgang af muligheder og begrænsninger samt styrker og svagheder i de valgte elementer, der præsenteres i dette afsnit.

3.1 Designmæssige overvejelser

Det centrale aspekt i specialets problemstilling af betydningen for specialets design er den tidsmæssige dimension. Formålet med analysen er, at undersøge den ændring i holdningen til kontanthjælp, der er sket over tid. Specialets design må derfor forsøge at imødekomme dette formål. Dette gøres ved at anvende et såkaldt *longitudinalt design* på et aggregeret individniveau, eller hvad der også kunne beskrives som *gentagne tværsnitsdesign*. En anden type af et longitudinalt design kunne have til formål at følge de samme respondenter over tid, hvorved det vil være muligt at undersøge ændringer på et individniveau, altså hvordan de enkelte individer har ændret sig over tid. Problemstillingen i dette speciale handler dog om ændringer på et samlet individniveau, hvorfor specialet ikke vil se på ændringer af enkelte individers holdning over tid.

Mere specifikt vil udviklingen i holdningen til kontanthjælp undersøges gennem de danske valgundersøgelser, der vil blive præsenteret nærmere i afsnit 3.2 nedenfor. De enkelte valgundersøgelser udgør hver især en undersøgelse af den danske befolkning ud fra forskellige stikprøver. Ved at anvende to af disse valgundersøgelser er det muligt, at opnå den tidsmæssige dimension i specialets design, så længe at de relevante spørgsmål går igen fra undersøgelse til undersøgelse (de Vaus 2001: 173-4). Dette er netop tilfældet med de danske valgundersøgelser, hvor flere af spørgsmålene går igen fra år til år. Det er igennem disse valgundersøgelser, at den ændrede holdning til kontanthjælp kan dokumenteres som i afsnit 1.1, og det er ligeledes igennem disse, at der forsøges at finde forklaringer på denne holdningsændring.

I forhold til teoriens rolle i specialet, så vil denne overvejende blive anvendt deduktivt. Det er

gennem de teoretiske perspektiver i afsnit 2 ovenfor, at der er blevet udledt nogle teoretisk begrundede forklaringer på holdningsændringen til kontanthjælp. Disse teoretiske forklaringer vil i de efterfølgende afsnit blive operationaliseret og analyseret gennem valgundersøgelserne. Denne måde at anvende teorien på kan siges at være særdeles relevant i forhold til specialets problemstilling. Denne er forholdvis bred og åben i den forstand, at den spørger ind til mulige forklaringer på holdningskiftet til kontanthjælp. Den spørger for eksempel ikke “blot” ind til, om der er en enkelt faktor som medierne, der har påvirket holdningsændringen, hvor fokus så vil være afgrænset til denne. Teorien har altså medvirket til at opstille nogle begrundende teser om forklaringer på holdningsændringen, som der som sagt vil blive undersøgt empirisk i analysen.

3.2 Præsentation af empiri

Som nævnt tidligere vil specialets empiri bestå af stikprøvedata fra de danske valgundersøgelser i forbindelse med folketingsvalgene i 2007 og 2015, da det er udviklingen i holdningen til kontanthjælp fra 2007 til 2015, der undersøges. Empirien i denne undersøgelse er altså såkaldt *andenhåndsdata*, hvilken der er flere begrundelser for at anvende. Det er både begrundet i ressourcemæssige årsager og kvaliteten af undersøgelserne, men også særligt i målet om at undersøge udviklingen over tid i et retropektivt. En begrænsning i forbindelse hermed kan være, at data ikke er tilvejebragt med henblik på at besvare netop specialets konkrete problemstilling (Bryman 2012: 316). Undersøgelsen omfatter altså en tidsmæssig vinkel fra 2007 til 2015, hvor empirien optimalt set skal være samlet løbende i denne perioden for at kunne undersøge holdningsændringen i det longitudinale design.

For at kunne anvende en stikprøve til at generalisere til den population, hvorfra den er udtrukket, er det hovedsageligt et krav, at stikprøven skal være tilfældigt udtrukket fra populationen. Oplysningerne om dataindsamlingen i forbindelse med valgundersøgelserne fremgår af de tekniske rapporter for henholdsvis valgundersøgelsen 2007 og valgundersøgelsen 2015 (Hansen og Stubager 2016), der kan findes på www.valgprojektet.dk eller www.surveybank.aau.dk. Valgundersøgelsen i forbindelse med folketingsvalget i 2007 omfatter både en undersøgelse ved et internetpanel på 2476 respondenter, og en del med personlige interviews på 1455 respondenter. Valgundersøgelsen i forbindelse med folketingsvalget i 2015 er ligeledes gennemført som en kombination af personlige interviews og interviews via inter-

nettet med i alt 2001 respondenter. For datamaterialet gælder det, at det i 2007 er indsamlet ved klyngeudvælgelse gennem Indenrigsministeriets adressedatabase og i 2015 gennem CPR-registret jf. de teknisk-metodiske rapporter for materialet. Med hensyn til svarprocenten for de enkelte undersøgelser, så gælder det, at der af forskellige årsager forekommer, at der ikke kan indhentes svar fra alle udvalgte. Dette kan eksempelvis være udvandring eller dødsfald (meget få) eller fordi udvalgte personer ikke ønsker at medvirke i undersøgelsen. Af den tekniske rapport for 2007 fremgår det, at nægttere er den hyppigste årsag til mindskelse af svarprocenten. Svarprocenten for de forskellige undersøgelser i 2007 og 2015 ligger på henholdsvis 32,0% og 48,4%. Hertil skal der knyttes en kommentar for 2007, hvor forskerholdet bag undersøgelsen anser svarprocenten i 2007 for værende lavere end håbet. Ifølge forskerholdet bag burde dette ikke *nødvendigvis* betyde, at undersøgelsen er behæftet med fejl, men blot at fejl *muligvis* kan forekomme grundet det systematiske frafald. Som tidligere nævnt i den indledende del af specialet, så er formålet med valgundersøgelserne at afdække bestemte problemstillinger i forhold til politik. I dansk kontekst findes der ikke undersøgelser der i samme grad kan medvirke til at afdække holdningsspørgsmål i Danmark, hvorfor det netop også er derfor, at valgundersøgelserne er blevet den valgte empiri.

3.3 Kvantitativ analyse som metodisk fremgangsmåde

Undersøgelsen i nærværende speciale har til formål at undersøge den holdningsændring, der kan dokumenteres for den danske befolkning, hvorfor der anvendes den kvantitative metode for at forsøge at omfavne dette sigte. I undersøgelsen vil holdningen til kontanthjælp udgøre den enlige afhængige variabel. I den anvendte empiri er respondenterne spurgt: “Bruger det offentlige for mange penge, passende eller for få penge på kontanthjælp til den enkelte?”. Det er altså en *kategorisk* variabel, hvor respondenterne har haft mulighed for at tilkendegive et svar ud fra de tre kategorier (eller at svare “ved ikke”). Svarkategorierne kan ligeledes siges, at være placeret ud fra en naturlig ordening fra at mene, at der bliver brugt for mange penge til at mene, at der bliver brugt for få penge. Med denne egenskab betegnes variabelen også som *ordinal* skaleret. For at forsøge at finde forklaringer på holdningsændringen undersøges det, om der er sket ændringer i påvirkningen af de inddragne uafhængige variable. Det kan altså godt være, at der for de enkelte undersøgelsesår kan observeres en effekt af de uafhængige variable på holdningen til kontanthjælp, men i denne undersøgelse vil fokus være på, om der

er sket **ændringer i** effekten af en eller flere af disse uafhængige variable, der kan medvirke til at forklare holdningsændringen.

3.3.1 Søgen efter kausalitet

Det er dog i sig selv ikke nok, at finde en sammenhæng mellem en ændring i effekten af en eller flere uafhængige variable og holdningsændringen til kontanthjælp. I forhold til at kunne forklare de mulige faktorer til holdningsændringen, søges det at finde kausalitet, altså at det faktisk er de inddragne uafhængige variable, der har en effekt på holdningsændringen. Dertil knytter sig flere overvejelser, end at kunne påvise én statistisk sammenhæng. En første overvejelse er angående den tidsmæssige dimension (de Vaus 2001: 35). For at kunne forklare holdningsændringen til kontanthjælp må der ses på faktorer, der har en effekt på denne holdning, og derved tidsmæssigt kommer før holdningsændringen til kontanthjælp. Det vil sige, at faktorerne har en effekt på holdningsændringen og at det ikke er holdningsændringen til kontanthjælp, der har en effekt på ændringen i de undersøgte faktorer. En anden overvejelse er, hvorvidt den statistiske sammenhæng giver mening eller er teoretisk begrundet (de Vaus 2001: 36). Dette er også en del af motivationen i specialets teoretiske ramme, hvor der teoretisk er udledt nogle mulige forklaringer på holdningsændring, som i analysen kan operationaliseres og testes empirisk. Hvis det derigennem er muligt at finde en sammenhæng, er der altså også en teoretisk argumentation bag denne. En sidste overvejelse om kausalitet handler om, hvorvidt mulige *tredje variable* kan have indflydelse på den observerede statistiske sammenhæng. Selvom det er muligt at finde en statistisk sammenhæng i en bivariat situation, så har denne ikke taget højde for, at der kan være andre variable, der kan forklare denne sammenhæng, eller muligvis forklare ændringerne i begge variable, og derved vise, at der ikke er en sammenhæng (også kaldet en spuriøs sammenhæng). Dette er en af de mere problematiske overvejelser i forhold til søgen efter kausalitet, da det praktisk talt er umuligt at undersøge for alle de mulige tredje variable. Selvom der er testet for tredje variable, der findes relevante, kan det aldrig helt afvises, at der kan være en mulig tredje variable, der ikke er blevet undersøgt. For at kunne nærme sig kausalitet, og derved en forklaring på holdningsændringen til kontanthjælp, må der altså medtages overvejelser om mulige tredje variable for de faktorer, der har en sammenhæng med holdningsændringen.

3.3.2 Analyse af bivariate sammenhænge

I analysen undersøges de mulige faktorer eller variables betydning for holdningsskiftet ved at opstille krydstabeller for de bivariate sammenhænge mellem de enkelte inddragte uafhængige variable og holdningen til kontanthjælp til den enkelte som den afhængige variable. Der opstilles både en krydstabel for 2007 og 2015, da meningen ikke er at undersøge om de enkelte variable har en betydning for holdningen til kontanthjælp, men om denne betydning er ændret over tid og derved muligvis kan medvirke til at forklare holdningsændringen til kontanthjælpen. For at kunne hjælpe til at forklare sammenhængen i de bivariate tabeller anvendes to statistiske mål for dette, nemlig *chi-i-anden* og *gamma-koefficienten*. Førstnævnte statistiske mål finder sin anvendelse, når der er en nominal variabel involveret. Her kan *chi-i-anden* medvirke til at undersøge om variablene i den bivariate undersøgelse er afhængige af hinanden, og om der derved er en sammenhæng mellem dem. Statistikken kan dog ikke umiddelbart sige noget om karakteren af denne sammenhæng eller hvor stærk sammenhængen er (Agresti og Finlay 2014: 229). Gamma-koefficienten finder sin anvendelse i forbindelse med undersøgelsen af en sammenhæng mellem ordinal skalerede variable. Da der her er tale om en sammenhæng mellem ordnede variable, vil der typisk kun være én sammenhæng mellem de to variable (Agresti og Finlay 2014: 245), der enten er positiv eller negativ. Gamma-koefficienten tager værdier mellem -1 og 1 , hvor værdien 0 angiver, at variablene er statistiske uafhængige, hvilke vil sige at der ikke er en sammenhæng. Jo tættere koefficienten numerisk er på 1 , jo stærkere er sammenhængen mellem de to variable. En negativ koefficient angiver en negativ sammenhæng mellem de to variable, mens en positiv koefficient angiver en positiv sammenhæng. Dette statistiske mål er altså stærkere end *chi-i-anden* i den forstand, at det kan sige noget om retningen og styrken af sammenhængen. For begge statistisk mål gælder, at det er mål for sammenhængen i stikprøverne, og for at kunne tale om sammenhængen i population anvendes statistisk inferens, for at kunne sige noget om sandsynligheden for den samme tendens i populationen som i stikprøven. Til denne sandsynlighed knytter sig en *p-værdi*, hvor denne ønskes at antage en værdi under $0,05$ for med 95% sandsynlighed, at kunne sige, at den givne observation i stikprøven kan genfindes i populationen. Derved siges observationen at være statistisk signifikant og den tilhørende statistik bliver i dette tilfældet angivet med en asterisk (*) i analysen. Hvis *p-værdien* antager en værdi under $0,01$ siges observationen, at være statistisk høj-signifikant, og den tilhørende statistik angives med

to asterisks (**). Dette er altså de statistisk værktøjer, der indledningsvist anvendes til at analysere udviklingen i de uafhængige variables betydning for holdningen til kontanthjælp, og derved at finde mulige forklaringer på holdningsændringen.

3.3.3 Undersøgelse af forklaringer gennem ordinal logistisk regression

Som nævnt i afsnit 3.3.1 er det relevant med overvejelser omkring mulige tredje variable. Når de bivariate sammenhænge mellem mulige forklaringsvariable og projektets afhængige variable undersøges, så kan hver af enkelte bivariate sammenhænge siges at undersøge betydningen af den pågældende forklaringsvariabels effekt på holdningsskiftet, når effekten af øvrige forklaringsvariable *ignorerer*. For at imødekomme denne problematik kan der opstilles en model, hvori effekterne af de inddragne forklaringsvariable undersøges, når der samtidig *kontrolleres* for effekten af de øvrige forklaringsvariable. For at opstilles en sådan model anvendes teorien om *generaliserede lineære modeller*. Dette er modeller, hvor der opstilles en responsvariabel og en mængde af forklarende variable. Herigennem undersøges hvilken effekt de forklarende variable har i forhold til variansen i responsvariablen. Det er dog et specielt tilfælde af disse modeller, der anvendes i nærværende undersøgelse, hvorfor fokus vil være på denne konkrete model i det efterfølgende frem for den generelle teori. Da responsvariablen for modellen er ordinal skaleret, så vil den anvendte model være en såkaldt *ordinal logistisk regression*.

Responsvariablen i undersøgelsen i dette speciale er holdningen til udgifterne til kontanthjælp til den enkelte fordelt på svarende “for mange penge”, “passende” og “for få penge”. For at kunne opstille en regressionsmodel tildeles kategorier i denne variable værdier som opstillet i tabel 3.1. Variansen i responsvariablen undersøges ved at betragte de kumulative

Variabelkategori	Værdi
For mange penge	1
Passende	2
For få penge	3

Tabel 3.1: Værdier på variabelkategorier i responsvariablen

sandsynligheder som benævnes $P(y \leq j)$, hvor y er responsvariablen og j er værdien af en

variabelkategori. $P(y \leq j)$ er altså sandsynligheden for, at responsvariablen antager værdien j eller derunder. For at kunne undersøge effekten af de forklarende variable opstilles to ligninger i modellen, når den ordinale variabel har tre kategorier som i dette tilfælde. Disse ligninger er opstillet i ligning 3.1 nedenfor, hvor responsvariablen fortsat er benævnt ved y , og de n forklarende variable er benævnt ved $x_1, x_2, \dots, x_n$.

$$\log \left(\frac{P(y \leq j)}{P(y > j)} \right) = \alpha_j - \sum_1^n \beta_n x_n, \quad j = 1, 2 \quad (3.1)$$

Hver af disse to ligninger kan siges i sig selv at udgøre en binær logistisk regression, hvor der skelnes mellem de to situationer, hvor responsvariablen enten antager værdien j eller derunder eller en værdi over j . I ligning 3.1 angiver brøken på venstresiden *oddsene* for et svar i variabelkategori j eller derunder. Det vil sige, at hvis oddsene for eksempel er lig med 2, så er sandsynligheden for et svar i kategori j eller derunder to gange større end et svar med værdi over j . I modellen er de interessante parametre regressionskoefficienter $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$, da disse angiver effekterne af de forklarende variable på responsvariablen (Agresti og Finlay 2014: 497). Hvis en given forklarende variabel ikke har en effekt på responsvariablen, antager den tilhørende regressionskoefficient værdien $\beta_n = 0$. Det vil sige, at de kumulative sandsynligheder ikke ændrer sig, når den forklarende variabel ændrer sig. Når $\beta_n \neq 0$ angiver dette, at den tilhørende forklarende variabel har en effekt, og denne effekt tiltager i takt med, at $|\beta_n|$ stiger. For at beskrive effekten af en given regressionskoefficient anvendes *odds ratio*. Odds ratio antager værdien $e^{-\beta}$ og angiver den multiplikative effekt på oddsene, når værdien af den forklarende variabel stiger med én (Agresti og Finlay 2014: 498). Ovenstående model handler om beskrivelse af populationen. Når der arbejdes med stikprøver for population som i dette tilfælde, anvendes de regressionskoefficienter, der kan udledes af stikprøven til at estimere populations tilsvarende koefficienter. For at undersøge sandsynligheden for at de estimerede regressionskoefficienter kan genfindes hos population anvendes som for chi-i-anden og gamma-koefficienten, p-værdierne for regressionskoefficienten for at kunne sige noget om dette. En central antagelse for den ordinale logistiske regressionsmodel er antagelsen om *proportionale odds* (Agresti og Finlay 2014: 497). Dette er, at regressionskoefficienterne er ens for hver af ligningerne i modellen i ligning 3.1, hvori det også fremgår af beta-koefficienterne er ens for hver ligning. For at modellen kan anvendes må det altså undersøges om denne betingelse er opfyldt.

3.4 Dokumentanalyse som perspektiv på holdningsændringen

Som det er foreslået i teorien om holdninger og holdningsændringer i afsnit 2.1.1, så kan det være interessant at undersøge, hvilken betydning den politiske elite har haft på holdningsændringen. Mere konkret kan det være interessant at undersøge, om der er sket nogle ændringer hos den politiske elite, der kan forklare holdningsændringen. Derfor kan det være interessant med et perspektiv på, hvordan holdningen til udgiften til kontanthjælp til den enkelte har udviklet sig i Folketinget. Heri ligger både en undersøgelse af, hvordan holdningen har udviklet sig i den undersøgte tidsperiode i projektet, og hvilke begrundelser som politikere tillægger holdningen som et muligt perspektiv på forståelsen af holdningsændringen hos befolkningen. Dette perspektiv undersøges ved brug af en dokumentanalyse, hvor holdningen til kontanthjælp og begrundelser for denne hos politikerne i Folketinget forventes at kunne findes i debatter om emnet i folketingsalen.

Dette gøres mere konkret ved at betragte diskussioner, der er omkring emnet i forbindelse med behandlinger af lovforslag eller beslutningsforslag om emnet. Disse diskussioner er tilgængelige på skrift på folketingets hjemmeside, hvor disse skriftlige gengivelser af diskussioner altså vil udgøre *dokumenterne* i dokumentanalysen. I forhold til dokumenterne kan det være relevant både at overveje den tidsmæssige kontekst for produktionen af disse, og hvilken målgruppe afsenderen har haft (Lynggaard 2010: 139). Selvom de skriftlige gengivelser af debatterne tidsmæssigt må være produceret efter selve debatterne, så er det ordrette gengivelser af ordfører- og ministertalerne og bemærkningerne til disse. Tidsmæssigt kan de anvendte dokumenter siges at være meget tæt på den begivenhed, der gengives. I forhold til målgruppen er dokumenterne offentlige tilgængelige, og de skriftlige gengivelserne er da også produceret med henblik på, at de skal være offentligt tilgængelige på Folketingets hjemmeside. Der er derfor ikke sket nogen regulering eller redigering af dokumenterne før offentliggørelse af disse. I lyset af, at disse dokumenter er ordrette gengivelser af de enkelte taler, bemærkninger og spørgsmål, så giver det mulighed for at kunne finde frem til politikernes holdninger og den bagvedliggende argumentation herfor. Dette gøres ved at inddrage tekstcitater fra diskussionerne. Argumenterne for holdningerne og disses styrke og grad kan findes gennem politikernes konkrete ordvalg og sprogbrug. Det konkrete ordvalg og sprogbrug deduceres således gennem lingvistisk observation til den konkrete holdning hos den enkelte politiker.

Dette perspektiv på holdningsændringen udfoldes i afsnit 8 efter analysen af henholdsvis rational choice og solidaritetsperspektivet. Dokumenterne i analysen består som sagt af diskussioner i folketingssalen i forbindelse med behandlingen af lovforslag og beslutningsforslag, der omhandler kontanthjælpen. Disse konkrete dokumenter præsenteres nærmere i selve dokumentanalysen.

4 Hvem har ændret holdning?

I dette afsnit anlægges et beskrivende perspektiv på holdningsændringen som en første delanalyse af denne. Derigennem undersøges det, om det er nogle bestemte grupper i befolkningen, der har ændret holdning til kontanthjælp, eller om der snarere er tale om en generel tendens på tværs af forskellige samfundsgrupper. Dette gøres ved først at undersøge sociostrukturelle faktorer som køn, alder, uddannelse og så videre i afsnit 4.1. Som det andet undersøges det, hvorvidt der er sket nogle politiske forskydninger ved at betragte partivalg og politisk interesse i afsnit 4.2. Taget holdningsændringen in mente er det forventningen, at der er sket forskydninger i grupperne i de udtagne variable, men hvor spørgsmålet snarere er, om der er nogle grupper, der har haft større eller mindre forskydninger end andre i deres holdning. Motivationen for at undersøge disse faktorer knytter sig ikke nødvendigvis an til de teoretiske perspektiv, men i lige så høj grad for at undersøge, hvem der har de forskellige holdninger til kontanthjælp. Denne første delanalyse kan ikke direkte medvirke til at forklare, hvorfor der er sket et holdningsskifte, men den kan anvendes til at undersøge, om det er bestemte samfundsgrupper eller ej, hvori der er sket et holdningsskifte, og herigennem understøtte den videre analyse.

4.1 Sociostrukturelle faktorer

Som det første betragtes udviklingen i holdningen til kontanthjælp fordelt på variabelen *køn*. Fordelingerne for hvert af undersøgelsesårene er medtaget i tabel 4.1. Som det kan observeres i tabellen, så er der sket forskydninger i andelene af mænd og kvinder fordelt på holdningsvariablen. I andelene af mænd og kvinder, der mener, at der bruges for få penge, så er der kun sket et lille fald for begge andele. Taget måleusikkerheden ved stikprøverne in mente, så kan det ikke afvises, at disse andele er nogenlunde stabile over tid. Forskydningen for kønsvariablen synes altså, at være mellem andelene, der mener, at der bruges henholdsvis passende og for mange penge. Af dem, der mener “for mange penge”, gælder det for begge undersøgelsesår, at andelen af mænd er næsten en halv gange større end andelen af kvinder. Disse andele er dog begge fordoblet i niveau over tid, hvor forskydningen synes at være fra dem, der mener “passende”, til dem, der mener “for mange”. Udviklingen for henholdsvis mænd og kvinder svarer nogenlunde til den overordnede udvikling i holdningen til kontanthjælp (som er afbildet i figur 1.1). Der synes, altså ikke at være nogen ændringer i forskellene

Køn		Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Mænd	15,8	65,8	18,4	1958
	Kvinder	10,9	63,8	25,3	1890
Gamma: $\gamma = 0,19^{**}$ med p-værdi $p < 0,001$					
2015	Mænd	35,2	47,3	17,5	474
	Kvinder	25,1	51,4	23,5	442
Gamma: $\gamma = 0,193^{**}$ med $p < 0,001$.					

Tabel 4.1: Holdning til kontanthjælp fordelt på køn

mellem mænd og kvinder over tid i forhold til holdningsspørgsmålet. Dette bekræftes også af de medtagne gamma-koefficienter, der er på samme højsignifikante niveau i begge år.

Den næste sociostrukturelle variabel, der betragtes er *alder*, hvor respondenterne er ind delt i intervaller på ti år. Denne variabel er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 4.2. I begge undersøgelsesårene indikerer de højsignifikante chi-i-anden værdier, at der er en sammenhæng mellem aldersfordeling i befolkningen og holdningen til kontanthjælp. I 2007 er det især de unge aldersgrupper og den ældste, der har en holdning til at bruge færre penge på kontanthjælp. For både de 18 til 27 årige, 28 til 37 årige og de over 67 år er andelene, der mener, at der bruges henholdsvis for mange og for få penge, på nogenlunde samme størrelse. For respondenterne mellem 38 og 67 år ligger andelene, der mener, at der bruges for mange penge, noget under niveauet af dem, der mener, at der bruges for få penge. Der synes altså at være en forskel mellem de respondenter, der er i den arbejdsaktive alder, og de, der ikke er. I 2015 kan der observeres nogle forskydninger i andelene i forhold til 2007. For næsten alle aldersgrupperne gælder det, at andelen, der mener “for mange penge”, er større end andelen, der mener “for få penge”. Det er kun for de 58 til 67 årige, at billedet er omvendt og lig det, der kan observeres for denne aldersgruppe i 2007. Hvor de øvrige grupper synes at have ændret holdning i takt med det overordnede holdningsskifte, så er der altså stadig i denne gruppe en overvejende holdning om at bruge flere penge på kontanthjælp. I de øvrige aldersgrupper synes tendensen at være den samme som for køn, hvor andelene, der mener

	Alder	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	18-27 år	19	62,4	18,7	348
	28-37 år	17	66,7	16,3	576
	38-47 år	13	63,2	23,8	647
	48-57 år	8,4	62,8	28,8	736
	58-67 år	12	63,6	24,4	766
	Over 67 år	14,9	69,1	16	767
Chi i anden: $\chi^2 = 74,7^{**}$ med $p < 0,001$.					
2015	18-27 år	39,6	44,7	15,7	217
	28-37 år	33,3	41,3	25,4	138
	38-47 år	33,1	55,1	11,8	127
	48-57 år	28	52,6	19,4	175
	58-67 år	17,3	51,2	31,5	162
	Over 67 år	27,8	53,6	18,6	97
Chi i anden: $\chi^2 = 44,3^{**}$ med $p < 0,001$.					

Tabel 4.2: Holdning til kontanthjælp fordelt på alder

“for mange penge” er vokset, mens andelene, der mener “passende”, er faldet.

Den næste variabel, der undersøges, er respondentens højeste gennemførte *uddannelse*. Denne er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 4.3. For begge undersøgelsesårene gælder det, at der kan observeres en sammenhæng mellem uddannelsesniveau og holdningen til kontanthjælp, hvilket understøttes af de højsignifikante chi-i-anden værdier. I 2007 kan der synes, at være en lille tendens til at dem med de laveste gennemførte uddannelse i højere grad mener, at der bruges for få penge. Frem mod 2015 er der sket nogle forskydninger i holdningen, men der synes ikke at kunne observeres nogle forskydninger grupperne imellem. For hver af kategorierne er andelene, der mener “for mange penge”, stort set fordoblet i størrelse, mens andelene, der mener “for få penge”, er på nogenlunde samme niveau. I forhold til sidstnævnte skiller kategorierne “gymnasial” og “kort videregående” sig ud, da andelene,

	Højest gennemførte uddannelse	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Folkeskole	13,2	59,5	27,3	484
	Gymnasiel	16,1	61,3	22,6	137
	Erhverv	12,4	67,6	20	1269
	Kort videregående	16,6	64,5	18,9	380
	Mellemlang videregående	11,6	63,6	24,7	938
	Lang videregående	17,3	65,3	17,5	452
Chi-i-anden: $\chi^2 = 33,4^{**}$ med p-værdi $p < 0,001$					
2015	Folkeskole	25,2	43,7	31,1	119
	Gymnasiel	37,4	50,4	12,2	139
	Erhverv	32	46,6	21,3	253
	Kort videregående	29,1	61,8	9,1	55
	Mellemlang videregående	27	50	23	200
	Lang videregående	30,4	55,4	14,3	112
Chi-i-anden: $\chi^2 = 25,8^{**}$ med $p = 0,004$.					

Tabel 4.3: Holdning til kontanthjælp fordelt på uddannelse

der mener “for få penge”, er blevet halveret i 2015. For kategorien “kort videregående” gælder dog at antallet af respondenter er meget lavt, hvilket kan have medført skævheden for denne kategori.

En anden socioøkonomisk variabel er den *årlige indkomst*, som er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 4.4. For begge undersøgelsesårene gælder det, at der er en negativ sammenhæng mellem de to variable. Dette understøttes af, at der for begge år kan observeres en højsignifikant negativ gamma-koefficient. I 2007 gælder det for alle indkomstgrupper undtagen dem, der tjener over 500.000, at der er en større andel, der mener “for få penge” end “for mange penge”. I 2015 er der sket forskydninger i alle indkomstgrupperne. For alle indkomstgrupperne gælder det, at der andelene, der mener “for mange penge” som minimum

	Indkomst	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Under 200.000	13,1	61,5	25,4	1080
	2-299.999	11,3	64,7	24	879
	3-399.999	11,6	67,5	20,9	862
	4-499.999	14,5	64,3	21,2	420
	Over 500.000	21,9	67	11,1	388
Gamma: $\gamma = -0,122^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Under 200.000	27,8 (-0,8)	50,8 (0)	21,4 (1)	313
	2-299.999	26,5	50,3	23,1	147
	3-399.999	27,1	53,6	19,3	181
	4-499.999	38,9	45,3	15,8	95
	Over 500.000	40,7	50,4	8,8	113
Gamma: $\gamma = -0,132^{**}$ med $p < 0,001$.					

Tabel 4.4: Holdning til kontanthjælp fordelt på indkomst

er fordoblet i størrelse, hvor indkomstgruppen, der tjener 4-499.999 er mere end fordoblet i størrelse for dem, der mener “for mange penge”. For indkomstgrupperne gælder det også, at der overordnet synes at være sket et skift i holdning fra “passende” til “for mange penge”, hvor der dog for indkomstgruppen, der tjener 4-499.999, muligvis er sket et lille fald i dem, der mener, at der bruges for få penge.

Den næste sociostrukturelle variabel, der inddrages er *bopælsområde*, der er listet efter antallet af indbyggere i ens bopælsområde. Her er der lidt forskelle i forhold til svarkategorierne i de to undersøgelser, hvor det andenstørste bopælsområde beskrives som henholdsvis “over 50.000 indbyggere” og “over 40.000 indbyggere” i 2007 og 2015. Variablen er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 4.5. I begge undersøgelsesårene gælder det, at der ikke synes, at kunne observeres en kraftig sammenhæng mellem bopælsområde og holdning til kontanthjælp. I 2007 synes der dog, at være en stærkere holdning til at bruge flere penge på kontanthjælp i forhold til de andre områder, der også kan genfindes lidt i 2015. For de

	Bopælsområde	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Hovedstadsområdet	13,9	59,1	27	660
	Over 50.000 indbyggere	12,6	66,6	20,8	740
	10-49.999 indbyggere	12,9	66,3	20,7	912
	Under 10.000 indbyggere	13,9	65,6	20,5	1516
Chi-i-anden: $\chi^2 = 15,2^*$ med p-værdi $p = 0,02$					
2015	Hovedstadsområdet	25,5	53,1	21,4	192
	Over 40.000 indbyggere	33,1	48,6	18,4	245
	10-39.999 indbyggere	31,5	47,6	20,8	168
	Under 10.000 indbyggere	30,5	48,1	21,4	295
Chi-i-anden: $\chi^2 = 3,2$ med p-værdi: $p = 0,779$					

Tabel 4.5: Holdning til kontanthjælp fordelt på bopælsområde

forskellige bopælsområder, kan der dog observeres forskydninger i tråd med den overordnede holdningsændring til kontanthjælp, hvor der igen synes at være sket en forskydning fra andelen, der mener “passende” til andelen, der mener “for mange penge”.

En sidste sociostrukturel variabel, der inddrages, omhandler betydningen af *positionen i forhold til arbejdsmarkedet* på holdningsændringen til kontanthjælp. Dette er vist i tabel 4.6. Positionen i forhold til arbejdsmarkedet er opdelt efter, hvorvidt man er beskæftiget eller på offentlig overførsel af en art, hvilket fremgår af tabellen. Heri kan det observeres, at der for grupperne “beskæftiget”, “studerende” og “pensionist og lignende” er sket en udvikling tilsvarende den overordnede holdningsændring, hvori der synes at være en forskydning fra “passende” til “for mange penge”. Gruppen med de pensionerede har dog ikke ændret holdning i lige så høj grad som de to andre nævnte grupper. For de resterende grupper gælder det at antallet af respondenter er forholdsvist lavt, hvorfor det er usikkert hvad der kan siges om udviklingen i disse i forhold til populationen. For grupperne uden for arbejdsmarkedet synes der dog ikke at være sket en holdningsændring til kontanthjælp, selvom der kan observeres nogle mindre forskydninger. Her synes der stadig at være en overvægt, der mener “for få

	Position på arbejdsmarkedet	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Beskæftiget	13,6	64,9	21,5	2169
	Studerende	19,4	58,1	22,6	217
	Pensionist og lign.	12,3	65,6	22,1	1033
	Dagpenge	2,2	64,4	33,3	45
	Kontanthjælp	0	38,5	61,5	13
	Ude af erhverv øvrigt	10,9	70,5	18,5	275
Chi i anden: $\chi^2 = 32,11^{**}$ med $p < 0,001$.					
2015	Beskæftiget	34,9	48,4	16,7	562
	Studerende	30,1	48,4	21,5	93
	Pensionist og lign.	22,7	52,1	25,2	163
	Dagpenge	9,1	72,7	18,2	22
	Kontanthjælp	5,6	27,8	66,7	18
	Ude af erhverv øvrigt	23,1	53,8	23,1	39
Chi i anden: $\chi^2 = 44,17^{**}$ med $p < 0,001$.					

Tabel 4.6: Holdning til kontanthjælp fordelt på position på arbejdsmarkedet

penge” i forhold til “for mange penge”.

I det foregående er det blevet beskrevet, hvordan forskellige opdelinger i forhold til sociostrukturelle grupper har flyttet sig i forhold til holdningsændringen til kontanthjælp. Overordnet set synes der at være store forskydninger i samtlige grupper på tværs af køn, alder, uddannelse, indkomst og bopæl. Det er kun, når der specifikt betragtes grupperne på overførselsindkomst, at der er klare forskelle i ændringerne, men for disse grupper er antallet af respondenter forholdsvis lille. Det kan dog alligevel tyde på, at grupperne i den erhvervsaktive alder og inde på arbejdsmarkedet, kan have flyttet sig i større grad end de øvrige grupper. Overordnet synes det dog som sagt at være en holdningsændring på tværs af samfundsgrupper.

Partivalg	Holdning til kontanthjælp (procent)			N	
	For mange penge	Passende	For få penge		
	Socialdemokratiet	4,5	63,1	32,5	869
	Radikale Venstre	7,3	70,2	22,4	205
	Konservative Folkeparti	25,1	69,9	5,1	415
	Socialistisk Folkeparti	3,5	50,7	45,8	578
	Ny Alliance	20,6	71	8,4	131
2007	Dansk Folkeparti	25,5	63,2	11,3	364
	Venstre	20	75,1	4,9	978
	Enhedslisten	0,8	31,5	67,7	127
Chi i anden: $\chi^2 = 828,7^{**}$ med $p < 0,001$					
	Rød blok	4,2	57,6	38,2	1779
	Blå blok	22,2	71,3	6,4	1888
	Socialdemokratiet	15,9	59	25,1	239
	Radikale Venstre	18,2	75	6,8	44
	Konservative Folkeparti	60	40	0	20
	Socialistisk Folkeparti	5,4	62,2	32,4	37
	Liberal Alliance	64	31,5	4,5	89
2015	Dansk Folkeparti	38,7	38,7	22,6	137
	Venstre	50,3	43,3	6,4	157
	Enhedslisten	5,1	41,8	53,2	79
	Alternativet	11,8	74,5	13,7	51
Chi-i-anden: $\chi^2 = 231,4^{**}$ med p-værdi $p < 0,001$					
	Rød blok	12,9	59,6	27,6	450
	Blå blok	49,9	39	11,2	403

Tabel 4.7: Holdning til kontanthjælp fordelt på partivalg

Rød blok: Socialdemokratiet, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten og Alternativet. Blå blok: Venstre, Konservative Folkeparti, Ny Alliance/Liberal Alliance, Dansk Folkeparti.

4.2 Politiske faktorer

En anden vinkel, hvorigennem det kan undersøges, hvem der har ændret holdning til kontanthjælp, er ved at betragte befolkningen fordelt på politiske karakteristika. I det efterfølgende ses derfor på om partivalg og politisk interesse, kan medvirke til at forklare, hvem der har ændret holdning til kontanthjælp.

I tabel 4.7 er partivalg i forbindelse med folketingsvalget krydset med holdningen til kontanthjælp. Kristendemokraterne er udeladt fra begge år på grund af det lave antal respondenter, der har tilkendegivet deres holdning til kontanthjælp (43 i 2007 og 5 i 2015). For begge undersøgelsesårene kan holdning til kontanthjælp siges at være opdelt i forhold til rød og blå blok, hvor den røde blok har en overvejende holdning mod at bruge flere penge på kontanthjælp, mens blå blok omvendt har en overvejende holdning mod at bruge færre penge på kontanthjælp. Dette fremgår også, når partierne inddeles i disse blokke, hvor der hos rød blok er en større andel, der mener “for få penge” i forhold til “for mange penge”, mens dette er omvendt ved blå blok. Hvis de enkelte partier betragtes kan der observeres en stor stigning i andelen, der mener, at der bruges for mange penge hos Konservative, Liberal Alliance og Venstre. Disse andele havde allerede en overvægt i forhold til dem, der mente “for få penge” i 2007, men forskellen herimellem er altså blevet større fra 2007 til 2015. For Socialdemokratiet, Radikale Venstre og Dansk Folkeparti er der også sket en forskydning mod en stigning i andelen, der mener “for mange penge”, der dog ikke er lige så kraftig som for førnævnte partier. Hos de socialdemokratiske vælgere er der dog også stadig en overvægt, der mener “for få penge” i forhold til “for mange penge”. Enhedslistens og SF’s vælgere synes at være nogenlunde stabile i deres holdning til kontanthjælp, hvor der frem mod 2015 stadig er stor overvægt i andelen, der mener “for få penge” i forhold til “for mange penge”. Det gælder dog for nogle af partierne, at antallet af respondenter, der har stemt på de enkelte partier er forholdvist lille i 2015, hvilket kan være problematisk i forhold til en generalisering til populationen.

Den anden politiske faktor, der inddrages, er politisk interesse, der er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 4.8. For fordelingen med hensyn til politisk interesse er der også sket forskydninger fra 2007 til 2015. I alle kategorierne af politisk interesse synes der at være sket en forskydning i holdningen primært fra “passende” til “for mange penge”, hvor alle med en eller anden grad af interesse har skiftet holdning til kontanthjælpen. For

	Politisk interesse	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Meget interesseret	12,8	59,9	27,2	1068
	Noget interesseret	12,9	66,8	20,3	1953
	Kun lidt interesseret	15,7	66,7	17,6	769
	Slet ikke interesseret	9,8	63,9	26,2	61
Gamma: $\gamma = -0,111^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Meget interesseret	26,7	51,5	21,8	206
	Noget interesseret	30,3	51	18,7	459
	Kun lidt interesseret	34,7	45	20,3	222
	Slet ikke interesseret	24,1	37,9	37,9	29
Gamma: $\gamma = -0,037$ med $p = 0,441$.					

Tabel 4.8: Holdning til kontanthjælp fordelt på politisk interesse

kategorien med ingen interesse i politik er der dog fortsat en overvægt, der mener, at der bruges for “for få penge” i forhold til “for mange penge”. For denne kategori er antallet af respondenter dog meget lavt, hvorfor der kan stilles spørgsmålstegn ved en generalisering af sidstnævnte beskrivelse.

Ligesom for de sociostrukturelle faktorer, så kan det om de politiske faktorer også siges, at holdningsændringen synes at være sket på tværs af disse grupper. I forhold til partivalg synes det både at være rød blok og blå blok, der har oplevet forskydninger på spørgsmålet, men hvor det måske i højere grad er den blå blok, der har oplevet den største forskydning med hensyn til holdningsændringen.

Med denne del af analysen, hvor der er gennemgået variable såsom køn, alder og så videre, så har denne del til formål at klarlægge *hvem*, der har ændret holdning til kontanthjælp. Det næste skidt i analysen bliver således at se på, *hvorfor* denne ændring er sket. Det er således også her projektets teoretiske ramme kommer i spil, hvor *rational choice* og *solidaritet* bliver de begreber, der skal medvirke netop til at forklare, hvorfor denne holdningsændring er sket.

5 Rational choice-perspektivet på holdningsændringen

En af de mulige forklaringer på holdningsændringen, det er muligt at opstille på baggrund af specialets teoretiske perspektiver, knytter sig an til rational choice-perspektivet og rational choice institutionalismen. Helt grundlæggende lægger forklaringen i den egennyttmaksimerende opfattelse af de enkelte individer. Holdningsændringen til kontanthjælp kunne altså skyldes en mere nyttemaksimerende tilgang til kontanthjælp. Grundet den residuale karakter af kontanthjælpsydelsen er der et potentiale til, at majoriteten modstrider denne ydelse, da den tilfalder et fåtal af befolkningen. I konteksten af den universelle danske velfærdsstat kan det argumenteres for, at det for størstedelen af den danske befolkning vil være mere egennyttmaksimerende at bruge færre penge på kontanthjælp. Det vil i stedet være mere nyttemaksimerende at bruge flere penge på mere universalistiske ydelser eller på skattelettelser. For at kunne undersøge rational choice-perspektivet kan en operationalisering af disse overvejelser medvirke til at danne et samlet billede af, hvorvidt der er forklaringskraft i dette perspektiv.

5.1 Operationalisering af rational choice-perspektivet

For at undersøge om, der kan have udviklet sig en mere egennyttmaksimerende tilgang til kontanthjælp, er der i første omgang to aspekter, der er interessante. For det første kan en mere egennyttmaksimerende være et ønske om at bruge færre penge på kontanthjælp hos dem, der ikke kan forvente at drage nytte af den. Det kan dog også for det andet være et ønske om at bruge flere penge på den hos dem, der forventer at komme til at drage nytte af den. Som en første indikator på en mere egennyttmaksimerende holdning hos respondenterne, inddrages derfor først en variabel, hvor der er spurgt: *“Hvordan tror du, din egen og din families økonomiske situation vil være om tre år sammenlignet med i dag?”* I forbindelse hermed kunne den teoretiske forventning i et rational choice-perspektiv være, at forventningen til ens økonomiske situation i højere grad bliver en faktor i forhold til holdningen til kontanthjælp, hvis der handles mere egennyttmaksimerende i forhold til denne over tid. Jo bedre ens økonomiske situation forventes at være, jo mere egennyttmaksimerende vil det være, at have en holdning til at bruge færre penge på kontanthjælp og omvendt. Denne variabel er ikke medtaget i forbindelse med valgundersøgelse i 2007, men den er medtaget i 2011, hvorfor den inddrages for 2011. Variablen er krydset med holdningen til kontanthjælp

	Økonomisk situation om tre år	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2011	Meget bedre	35,2	42,6	22,2	54
	Noget bedre	21,1	49,2	29,7	246
	Ingen ændring	19,3	59,9	20,9	436
	Noget dårligere	17,6	56,5	26	131
	Meget dårligere	18,8	50	31,3	16
Gamma: $\gamma = 0,025$ med $p = 0,615$					
2015	Meget bedre	50	35,7	14,3	56
	Noget bedre	36,1	44,6	19,3	280
	Ingen ændring	27,4	54,4	18,2	445
	Noget dårligere	21,3	51,7	27	89
	Meget dårligere	6,3	50	43,8	16
Gamma: $\gamma = 0,197^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 5.1: Holdning til kontanthjælp fordelt på økonomisk situation om tre år

i 2011 og 2015 i tabel 5.1. I 2011 synes der ikke overordnet at være nogen sammenhæng mellem forventningen til ens økonomiske situation og holdningen til kontanthjælp. I hver af svarkategorierne til forventningen til ens egen økonomiske situation er der cirka en femtedel, der har svaret “for mange penge”, halvdelen, der har svaret “passende”, og lidt under en tredjedel, der har svaret “for få penge”. Dette bekræftes også af, at gamma-koefficienten er meget tæt på nul og statistisk insignifikant. For den gruppen, der har en forventning om en “meget bedre” økonomisk situation om tre år, er der dog en større andel, der mener “for mange penge”, i forhold til de andre kategorier. I 2015 ser der derimod ud til at være en sammenhæng mellem de to variable. Selvom gamma-koefficienten numerisk er forholdsvis lav med en værdi på 0,197, så er den statistisk højsignifikant og positiv. Dette vil sige, at der med stor sandsynlighed kan observeres en sammenhæng i den danske befolknings forventning til ens økonomiske situation og holdningen til kontanthjælp. Denne sammenhæng er positiv, hvilket vil sige at jo bedre ens økonomiske situation forventes at være, i jo højere

grad vil holdningen til kontanthjælp være, at der bliver brugt for mange penge og omvendt. For dem, der mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp, kan de største stigninger i andelen da også observeres for grupperne med de mest positive forventninger til ens økonomiske situation. Desuden kan der konstateres et fald i andelen, der har en forventning mod en “meget dårligere” økonomisk situation og en holdning til, at bruge færre penge på kontanthjælp. For disse er andelen af respondenter dog meget lille, hvilket kan gøre analysen mere usikker. For dem, der mener, at der bruges for få penge på kontanthjælp, kan den omvendte udvikling stort set konstateres. Her kan der observeres et fald i andelen med de mest positive forventninger til den fremtidige økonomiske situation, og en stigning i andelen, der forventer en “meget dårligere” situation. Der kan derfor synes at være kommet en mere egennyttmaksimerende adfærd over for kontanthjælpen over tid, hvor de med en mere positiv forventning til ens økonomiske situation har en stærkere holdning til at bruge flere penge på kontanthjælp, og dem med en mere negativ forventning til deres økonomiske situation har en stærkere holdning mod at bruge færre penge på kontanthjælp. For at forsøge at sige noget om holdningen i 2007 kan der identificeres én variabel i valgundersøgelsen 2007, der stemmer nogenlunde overens med den, der er behandlet i tabel 5.1. I 2007 er respondenterne blevet spurgt om følgende: *“Hvis vi kigger 3-5 år fremad, vil du så sige, at du føler dig meget sikker med hensyn til din økonomiske situation, rimelig sikker, lidt usikker, eller føler du dig meget usikker på din økonomiske situation?”*. Denne variable spørger også ind til respondentens fremtidige økonomiske situation inden for nogenlunde samme tidshorisont, men svarkategorierne er udformet anderledes. Denne variabel er krydset med holdningen til kontanthjælp i tabel 5.2. Der kan for denne variable observeres en positiv sammenhæng mellem forventningen til ens fremtidig økonomiske situation og holdningen til kontanthjælp med en signifikant gamma-værdi på 0,23. I 2007 er det dog de grupper, der har den mest negative forventning til deres fremtidige økonomiske situation, hvor der er de største spredninger i holdningen til kontanthjælp. I begge de grupper, der erklærer sig som usikker på sin økonomiske situation, er der en overvejende andel, der mener, at der bruges for få penge i forhold til andelen, der mener, at der bruges for mange penge. For de grupper, der er mere eller mindre sikre på deres fremtidige økonomiske situation, kan der ikke observeres store forskelle mellem disse grupper. Her kan der siges, at være sket en udvikling frem mod 2015 som vist i tabel 5.1, hvor det især er de grupper, der ser positiv på sin egen økonomiske situation, der er blevet mere tilbøjelige til at bruge færre penge på kontanthjælp. Det kan derfor tyde på, at det især

	Økonomisk situation om 3-5 år	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Meget sikker	16,2	69,9	13,9	574
	Rimelig sikker	14,3	66,6	19,1	2099
	Lidt usikker	10,8	61,7	27,5	956
	Meget usikker	8,3	48,5	43,2	206
Gamma: $\gamma = 0,23^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 5.2: Holdning til kontanthjælp fordelt på fremtidig økonomisk situation

er de grupper med den mest positive forventning til deres fremtidige økonomiske situation, der har ændret holdning til kontanthjælpen og derved over tid har fået en mere egennyttelmaksimerende tilgang til denne.

For at kunne drage nytte af, at der bliver brugt færre penge på kontanthjælp, må de mulige mindre udgifter på en eller anden måde komme den enkelte til gode. Som tidligere nævnt kan det derfor undersøges, om holdningsændringen til kontanthjælp har en sammenhæng med en mere positiv holdning til skattelettelser eller til at bruge flere penge på øvrige velfærdsområder, da det inden for konteksten af den danske velfærdsstat er herigennem, at den enkelte kan drage en større nytte af et mindre udgiftsniveau til kontanthjælpen. I både valgundersøgelsen 2007 og 2015 er der to gennemgående variable, der omhandler holdningen til skattelettelser. Der kan være nogle kritikpunkter forbundet med anvendelsen af begge. I den ene variabel spørges der til holdningen til: *“I den nuværende økonomiske situation er der ikke råd til skattelettelser.”* Denne er afbildet i sammenhæng med holdningen til kontanthjælp i tabel 5.3. Når denne variabel undersøges over tid, må der tages højde for, at den nuværende økonomiske situation er forandrelig. Det er således ikke nødvendigvis den samme økonomiske situation, der spørges ind til i 2007 som i 2015. Dette må særligt siges at være tilfældet i den undersøgte periode, grundet den store økonomiske krise, der er opstået i netop denne periode. Dette må der derfor tages højde for, når udviklingen af denne variabel undersøges over tid i sammenhæng med holdningen til kontanthjælp. I den anden variabel omhandlende skattelettelser spørges der ind til holdningen til: *“Høje indtægter burde*

	Råd til skattelettelser i økonomisk situation	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Helt enig	5,9	55,7	38,4	664
	Nærmest enig	9,5	66,9	23,5	1016
	Hverken/eller	14,9	68	17,1	1042
	Nærmest uenig	17,4	67,9	14,7	801
	Helt uenig	28,6	58	13,4	283
Gamma: $\gamma = -0,309^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Helt enig	16,4	53,6	30	220
	Nærmest enig	23,8	57,9	18,3	273
	Hverken/eller	33,3	42,9	23,7	177
	Nærmest uenig	49	38,5	12,6	143
	Helt uenig	51,5	39,7	8,8	68
Gamma: $\gamma = -0,312^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 5.3: Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til skattelettelser I

beskattes hårdere end tilfældet er i dag.” Denne variabel er medtaget i sammenhæng med holdningen til kontanthjælp i tabel 5.4. I denne variabel spørges der kun ind til skatten på de høje indtægter uden nærmere, at præcisere hvad der kan betragtes som en høj indtægt, hvorfor respondenterne selv skal tolke på dette. Hvis der er tale om en egennyttmaksimerende prioritering af skattelettelser over udgifter til kontanthjælp må det dog forventes, at dette måske særligt gør sig gældende for de høje indtægter.

I forhold til holdningen til, om der er råd til skattelettelser i den nuværende økonomiske situation, kan der observeres en sammenhæng med holdningen til kontanthjælp i 2007. Denne sammenhæng er negativ i den forstand, at jo mere uenig respondenterne er med påstanden, jo mere menes det, at der bliver brugt for mange penge på kontanthjælp. Den samme negative sammenhæng synes at kunne observeres i 2015, hvor styrken af denne negative sammenhæng er uforandret i forhold til 2007. I 2007 kan der observeres en gamma-koefficient på $-0,309$, hvor den i 2015 ligger på $-0,312$. For andelen, der mener “for mange penge”, kan der da også

	Høje indtægter bør beskattes hårdere	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Helt enig	8,4	48,5	43,1	511
	Nærmest enig	10,8	60,3	28,9	781
	Hverken/eller	9,3	69,8	20,9	1031
	Nærmest uenig	13,8	72	14,2	775
	Helt uenig	25,4	66,8	7,9	725
Gamma: $\gamma = -0,363^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Helt enig	16,9	41,6	41,6	154
	Nærmest enig	16,6	56,7	26,7	187
	Hverken/eller	20,7	59,1	20,2	198
	Nærmest uenig	36,8	51,6	11,6	155
	Helt uenig	57,4	37,3	5,4	204
Gamma: $\gamma = -0,460^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 5.4: Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til skattelettelser II

observeres en stigning for alle kategorierne af den uafhængige variabel, hvor forskydningerne hovedsageligt synes at være fra “passende” til “for mange penge”. Der kan derfor umiddelbart ikke observeres en ændring i sammenhængen mellem de to variable over tid, hvorfor der ikke synes at være en mere positiv holdning til skattelettelser forbundet med holdningsændringen til kontanthjælp i forbindelse med denne variabel for skattelettelser. Der må dog tages højde for, at der i begge undersøgelsesårene spørges ind til den nuværende økonomiske situation. Der kunne derfor have været en tese om, at den økonomiske krise kunne have medført en mere negativ sammenhæng mellem de to variable over tid, således at holdningen om et for stort udgiftsniveau til kontanthjælpen ville være akkompagneret af en større modvillighed mod skattelettelser givet den økonomiske situation. Således kan det være, at stabiliteten i sammenhængen mellem de to variable, kan være et udtryk for, at der er en sammenhæng mellem en mere positiv holdning til skattelettelser, og holdningsændringen til kontanthjælp.

I den anden variabel om skattelettelser, spørges der ind til holdningen til, hvorvidt høje

indtægter bør beskattes hårdere. Der kan også både i 2007 og 2015 observeres en sammenhæng mellem denne og holdningen til kontanthjælp, hvilket er illustreret i tabel 5.4. Sammenhængen er i begge undersøgelsesår negativ, hvilket vil sige, at jo mere uenig respondenter er i, at høje indtægter bør beskattes hårdere, jo mere menes det, at der bliver brugt for mange penge på kontanthjælp. Sammenhængen er som sagt negativ i begge undersøgelsesårene, og gamma-koefficienten er desuden højsignifikant i begge år. I 2007 ligger gamma-koefficienten på $-0,363$, mens den i 2015 ligger på $-0,460$. Der kan altså observeres en lille ændring mod en mere negativ sammenhæng over tid. Det vil sige, at holdningen til at der bruges for mange penge på kontanthjælp er blevet større, jo mere modvillighed respondenterne har mod beskatning af høje indkomster. Hvis andelen, der mener "for mange penge", betragtes, kan der også observeres store stigninger i de andele, der er uenige i, at høje indtægter bør beskattes hårdere. Derfor kan der synes at være en sammenhæng mellem en holdning til ikke at beskatte høje indkomster hårdere og holdningsændringen til kontanthjælp. Ved at betragte begge de inddragne variable omhandlende skattelettelse, kan holdningsændringen til kontanthjælp siges at have en sammenhæng med en positiv holdning mod skattelettelse, og derved en mere egennyttmaksimerende tilgang hos befolkningen i forhold til kontanthjælpen.

En anden af de mulige teoretiske forklaringer i et rational choice-perspektiv er, at holdningsændringen til kontanthjælp er grundet en mere egennyttmaksimerende tilgang i forhold til de øvrige dele af den danske velfærdsstat. For at undersøge dette inddrages holdningen til udgiftsniveauet til den danske sundhedsvæsenet. Denne velfærdsydelse kan i højere grad end kontanthjælpen siges, at berøre en større andel af den danske befolkning. Derfor ville det være mere egennyttmaksimerende at bruge penge på sundhedsvæsenet frem for kontanthjælp til den enkelte. I den variabel, der inddrages til at sige noget om holdningen til udgifterne til sundhedsvæsenet, er der spurgt til holdningen til: "*Bruger det offentlige for mange penge, passende eller for få penge på sundhedsvæsenet?*" Udviklingen i sammenhængen mellem denne variabel og holdningen til kontanthjælp er afbildet i tabel 5.5. Både i 2007 og i 2015 kan der observeres en positiv sammenhæng mellem de to variable. Gamma-koefficienten er således i begge tilfælde positiv, og kan desuden karakteriseres som højsignifikant. Derved gælder det, at hvis der i højere grad menes, at der bliver brugt for mange penge på sundhedsvæsenet, så menes det også, at der bliver brugt for mange penge på kontanthjælp. Ligesom de fleste af de øvrige sammenhænge kan der grundet selve hold-

	Holdning til sundhedsvæsenet	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	For mange penge	34	60,4	5,7	53
	Passende	19,8	71,3	8,8	917
	For få penge	11	62,9	26,2	2878
Gamma: $\gamma = 0,443^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	For mange penge	56,7	36,7	6,7	30
	Passende	35,8	53,3	10,9	274
	For få penge	26,7	48,1	25,2	607
Gamma: $\gamma = 0,308^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 5.5: Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til sundhedsvæsensudgift

ningsskiftet til kontanthjælp observeres nogle store ændringer fra 2007 til 2015. Der er dog sket et lille fald i størrelsen af gamma-koefficienten fra 2007 til 2015, hvilket indikerer, at der er sket en ændring i sammenhængen mellem holdningen til udgiften til henholdsvis sundhedsvæsenet og kontanthjælpen. Det er særligt den andel, der mener, at der bliver brugt for få penge på sundhedsvæsenet og for mange penge på kontanthjælp, der er steget fra 2007 til 2015. Denne andel er blevet tre gange så stor i tidsperioden, hvilket kan medvirke til at forklare faldet i gamma-koefficienten. Holdningsændringen til kontanthjælp synes derfor heller ikke uforenelig med forklaringen om, at befolkning handler mere nyttemaksimerende i forhold til kontanthjælpen ved at drage nytte af øvrige velfærdsområder i stedet.

Samlet set peger de udvalgte indikatorer på, at rational choice-perspektivet kan have en vis forklaringskraft i forhold til holdningsændringen til kontanthjælp. Med udgangspunkt i respondents forventning til ens økonomiske situation de næste år, er der en større tilbøjelighed til at mene, at der bruges for mange penge på kontanthjælp, jo bedre ens økonomiske situation forventes at være. Ligeledes synes der, at være en holdning mod både en mindre villighed til at betale mere i skat, og mod at bruge flere penge på øvrige velfærdsområder i sammenhæng med holdningsændringen mod at bruge færre penge på kontanthjælpen. Der synes altså at kunne observeres en mere egennyttmaksimerende adfærd i forhold til den

danske velfærdsstat, der muligvis kan forklare holdningsændringen til kontanthjælp.

6 Solidaritet som perspektiv på holdningsændringen

I denne del af analysen vil der blive set på solidaritet som forklaring på den ændrede holdning til kontanthjælp. I det teoretiske afsnit blev solidaritet præsenteret som et perspektiv, der om muligt kan forklare ændringen i holdningen til kontanthjælp. Her handler det om mennesker som solidariske væsner med evne til at sætte sig i andres sted og dermed agere solidarisk i forhold til sine medmennesker.

I forbindelse hermed kommer forskellige variable, der operationaliseres til at kunne af-dække solidaritet som begreb i forhold til den ændrede holdning til kontanthjælp. Disse vil løbende blive præsenteret og klarlagt i dette afsnit.

6.1 Operationalisering af solidaritetsperspektivet

En af de teoretiske forklaringer, der er udledt på baggrund af solidaritetsperspektivet, handler om opfattelsen af kontanthjælpen i forhold til det danske arbejdsmarked. Dette synes der allerede empirisk at kunne gisnes om med henvisning til afsnit 4. I dette afsnit undersøges det om bestemte grupper kan siges, at have ændret holdning til kontanthjælpen. Selvom der generelt kan observeres et skift på tværs af forskellige sociostrukturelle grupper, så synes der at være en tendens til, at andelen af befolkningen i den arbejdsdygtige alder og på arbejdsmarkedet, har flyttet sig mest på holdningen til kontanthjælp jævnfør tabel 4.2 og 4.6. Det er derfor interessant at undersøge, om der er sket en udvikling, hvor kontanthjælpen ikke ses som bidragende til den arbejdsdeling, som Durkheim omtaler. Dette operationaliseres i det efterfølgende ved at betragte sammenhængen med fagforeningsmedlemskab og dagpenge, da dette er to variable knytter til den danske arbejdsmarkedet. Sammenhængen mellem holdningen til kontanthjælp og fagforeningsmedlemskab er opstillet i tabel 6.1. For 2007 gælder det, at der er en højsignifikant svag negativ sammenhæng at spore. I 2015 er denne sammenhæng blevet statistisk insignifikant, hvorfor der kan siges at være sket en udvikling over tid, hvor sammenhængen er forsvundet. Hvis der ses på proportioner i tabellen, så ses det, at både medlemmer og ikke-medlemmer af fagforeninger fra 2007 til 2015 i stigende grad mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp. For begge år gælder det, at det er ikke-medlemmer, der i større grad mener, at der bruges for mange penge på kontanthjælp. Dette taler imod den teoretiske opfattelse af, at fagforeningsmedlemmer er solidariske jævnfør *mekanisk solidaritet*. Omend fagforeningsmedlemmer stadig udviser en

		Holdning til kontanthjælp (procent)			
Fagforeningsmedlemsskab		For mange penge	Passende	For få penge	N
2007	Medlem	11,7	64,7	23,6	2612
	Ej medlem	17,4	65	17,6	1188
Gamma: $\gamma = -0,186^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Medlem	28,4	51,5	20,1	553
	Ej medlem	33,3	46,1	20,6	360
Gamma: $\gamma = -0,058$ med p-værdi $p = 0,32$					

Tabel 6.1: Holdning til kontanthjælp fordelt på fagforeningsmedlemsskab

større grad af vilje til at betale til kontanthjælp, så har de ændret holdning i markant grad fra 2007 til 2015. Ud fra dette må det siges, at fagforeningsmedlemmerne i mindre grad end før føler en grad af samhørighed og fællesskab med kontanthjælpsmodtagerne, hvilket er en forudsætning for *mekanisk solidaritet* (Schmid 1995: 32). Den samme type solidaritet taler Jodi Dean om, omend hun kalder dette for *konventionel solidaritet*, hvor der ligeledes er tale om solidaritet inden for et bestemt interessesfællesskab. Dette må ligeledes anses for værende en indikation på, at der er en faldende grad af genkendelighed fra fagforeningsmedlemmer og til kontanthjælpsmodtagere. Fagforeningsmedlemmerne udtrykker således, at der blandt de, der modtager kontanthjælp er færre af deres "egne", hvorfor fagforeningsmedlemmer ikke synes at have nogle særlige forpligtigelser over for modtagere af kontanthjælp. Tabel 6.2 er en illustration af, hvordan sammenhængen mellem holdningen til kontanthjælp kontra holdningen til dagpenge har ændret sig fra 2007 til 2015. For 2007 gælder det, at der er en højsignifikant og næsten perfekt positiv sammenhæng mellem de to variable. Hvis der ses på gamma-koefficienten i 2015 synes denne sammenhæng, at være blevet svækket med et fald på 0,096. Ses der på procentsatserne ses der en mindre stigning i antallet af personer, der mener, at der bliver brugt for mange penge på både kontanthjælp og dagpenge. Antallet af personer, der vurderer forbruget på dagpenge for værende passende, men derimod vurderer forbruget på kontanthjælp for værende for højt, stiger betydeligt. Den samme tendens ses hos de, der mener, der bruges for få penge på dagpenge, men derimod for mange penge på

	Holdning til dagpenge	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	For mange penge	84,8	15,2	0	329
	Passende	7,8	81,9	10,3	2837
	For få penge	1,8	17,2	81	658
Gamma: $\gamma = 0,937^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	For mange penge	85,6	14,4	0	160
	Passende	23,2	69	7,8	474
	For få penge	8,1	34,8	57,1	247
Gamma: $\gamma = 0,841^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 6.2: Holdning til kontanthjælp fordelt på holdning til dagpengeudgift

kontanthjælp, hvor stigningen fra 2007 til 2015 er på 6,3 procentpoint. Overordnet kan det derfor ses, at personer der generelt er villige til at bruge penge på dagpenge i mindre grad er villige til at bruge penge på kontanthjælp. Der er således en forskel at finde mellem de to ydelsestyper. At der eksisterer forskel mellem to typer af ydelser, der ellers synes at dække nogle af de samme behov (omend der er forskelle) kan skyldes en ændring i den *organiske solidaritet*, der netop handler om at foretage objektive vurdering af de enkelte (Schmid 1995: 32). Men i kraft af, at de to ydelser opfattes forskelligt, så kan det ikke med sikkerhed siges, at blive vurderet objektivt, hvor der tages højde for den enkeltes situation og behov. Netop behovet er noget centralt, når der tales om solidaritet. “For at vide om noget er godt eller skidt, det rette eller det forkerte, så må vi holde det op med nogle ønsker/behov om ‘det gode liv’” (Frederiksen 2000: 8). Der eksisterer ud fra denne teoretiske betragtning ikke sammen behov inden for hver af de to ydelsestyper. Ydermere kan det opfattes, at der er sket en ændring i, hvilke behov enkeltpersoner på kontanthjælp opfattes at have. Midlerne for at opretholde “det gode liv” på kontanthjælp er således blevet mindsket. Eller også er det en opfattelse af, at livet på kontanthjælp skal være mindre godt? I kraft af, at der kan observeres en større grad af velvilje til at bruge penge på dagpenge i forhold til kontanthjælp, så kan der herske en større grad af genkendelighed med personer på dagpenge frem for på

kontanthjælp. Respondenterne har måske større personlig erfaring med dagpenge, personer i sin omgangskreds eller familie, der forsørges heraf. Alt i alt kan det siges, at de to ydelser, der grundlæggende dækker samme formål nemlig; at yde økonomisk bistand til personer uden for arbejdsmarkedet, ikke mødes med samme grad af solidaritet og forståelse. Muligvis fordi, kontanthjælp opfattes som noget mere perifert end dagpenge. Der er da også forskel på de to ydelser, hvor dagpenge er en form for forsikring, mens kontanthjælpen er en form for almisse. Derved er der et større grundlag for at betragte dagpenge som en større del af arbejdsdelingen i samfundet, hvorfor der i større grad kan være solidaritet over for denne.

I tabel 6.3 sammenlignes holdningen til kontanthjælp i forhold til et synspunkt om, om flygtninge og indvandrere har ret til samme sociale ydelser. For 6.3 gælder motivationen,

	Flygtninge/indvandrere fortjener samme ret til sociale ydelser	Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Helt enig	3,7	43,1	53,2	404
	Nærmest enig	5,2	62,1	32,7	829
	Hverken/eller	8,9	71,6	19,5	830
	Nærmest uenig	15,7	74,4	9,9	1069
	Uenig	30,9	57,8	11,4	687
Gamma: $\gamma = -0,487^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Helt enig	12,2	44,6	43,2	74
	Nærmest enig	13,8	55,8	30,4	138
	Hverken/eller	26,7	54,7	18,7	150
	Nærmest uenig	29,8	56,3	13,9	252
	Helt uenig	45,9	38,1	16	281
Gamma: $\gamma = -0,336^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 6.3: Holdning til kontanthjælp fordelt efter holdning til flytninge & indvandreres ret til sociale ydelser

at det gennem sekundærlitteratur kan konstateres, at indvandrere i forhold til fortjeneste af velfærd er en særlig gruppe. Dermed ment, at der er en vis grad af marginalisering af denne gruppe. Indvandrere scorer i undersøgelser lavere end andre grupper, når det omhandler fortjeneste, men det skal samtidig bemærkes, at de ligeledes er stærkt overrepræsenterede i forhold til sociale ydelser (van Oorschot 2005a: 6,20). Eftersom gruppen af indvandrere stikker ud i forhold til øvrige grupper, så er det derfor relevant at se på, om denne variabel kan forklare den ændrede holdning til kontanthjælp og derfor også om der er ligheder mellem holdningen til denne gruppe og holdningen til kontanthjælp. For begge år (2007 og 2015) gælder det, at der eksisterer en stærk negativ sammenhæng mellem de to variable, men at denne sammenhæng kommer nærmere +1 i forhold til gammaværdien. Ligeledes er begge højsignifikante, hvilket gør, at sammenhængen mellem disse anses for værende statistisk sikre. Ud fra denne tabel ses det, at uanset svaret omkring hvorvidt flygtninge og indvandrere fortjener samme ret til sociale ydelser, så er holdningen om *for mange penge* steget i alle kategorier. I procentpoint er ændringen i holdningen størst hos de, der er *nærmest uenig* eller *helt uenig* i, at flygtninge og indvandrere fortjener samme ret til sociale ydelser. Dette kan ifølge Wim van Oorshot forklares ved, at det generelt i de udviklede lande (herunder Danmark) er en højere grad af *deservingness* over for ældre og syge på den ene side og i mindre grad over for arbejdsløse og indvandrere på den anden side (van Oorschot 2005b: 15-16). Ydermere er det en nødvendighed for solidariteten i samfundet, at der hersker en vis grad af lighed samt en vis anerkendelse af forskellighed. Ydermere er solidariteten afhængig af, at der eksisterer en tilknytning til hinanden i samfundet (Juul 1998: 53; Juul 2013: 169; Frederiksen 2000: 11). I forlængelse heraf kan det derfor antydes, at der med sandsynlighed ikke eksisterer solidaritet over for indvandrere med den begrundelse, at der ikke hersker gensidig afhængighed eller tilknytningen mellem indvandrere og etniske danskere. Det ser derfor ud til ud fra denne tabel, at samfundet bevæger sig mere i retningen af *mekanisk solidaritet*, hvor vi i højere grad er solidariske med vores egne - i denne forbindelse etniske danskere. Dette kan underbygges videre af Jodi Dean (1996), hvor indvandrere kan opfattes som *outsidere* i samfundet. Der eksisterer ikke en stærk relation til disse indvandrere, hvorfor de hører uden for respondenternes personlige cirkel i forhold til, hvem de er solidariske med. Indvandrerne tilhører ganske enkelt ikke det samme "vi" som respondenterne og der eksisterer derfor ingen følelse af forpligtigelse i form af at udvise solidaritet over for dem.

I tabel 6.4 er der fundet data for sammenhængen mellem holdningen til kontanthjælp samt

Oplevelse med arbejdsløshed det seneste år		Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2015	Én selv	15,3	55,9	28,8	111
	Familie/nære venner	27,2	51,6	21,3	287
	Ingen af disse	35,4	46,6	18	517
Chi-i-anden: $\chi^2 = 20,6^{**}$ med $p < 0,01$					

Tabel 6.4: Holdning til kontanthjælp fordelt på oplevelse med arbejdsløshed det seneste år

spørgsmålet om oplevelser med arbejdsløshed det seneste år. Denne variabel har i projektets undersøgelsesperiode kun været at finde i 2015, hvorfor det ikke er muligt at se på en ændring over tid. Årsagen til at denne tabel præsenteres trods manglende sammenligningsgrundlag er, at den meget fint kan illustrere forholdet mellem holdningen til kontanthjælp og egne oplevelser med arbejdsløshed. Det fremgår heraf, at holdningen om, at der anvendes for få penge på kontanthjælp oftest deles af dem, der selv har oplevet arbejdsløshed det seneste år. Endvidere er holdningen herom også påvirket af, om personer i den nærmeste familie eller vennekreds har været arbejdsløse. Er situationen den, at man ingen oplevelser har haft i forhold til arbejdsløshed, så vil man i højere grad mene, at der bruges for mange penge på kontanthjælp. Ud af dette kan det derfor udledes, at des mere perifert/fjernt oplevelsen med arbejdsløshed eksisterer hos én, i desto højere grad mener man, der anvendes for mange penge på kontanthjælp.

For tabel 6.5 gælder det, at der ses på forholdet mellem holdningen til kontanthjælp samt holdningen om, at for mange mennesker modtager sociale ydelser fra det offentlige uden egentlig at trænge til det. I forhold til solidaritet skal dette ses som et udtryk for, om den enkeltes behov opfattes som værende legitimt - således en anerkendelse af mennesker som værende værdigt trængende (Frederiksen 2000: 8). For begge år gælder det, at data er højsignifikant og hvor der kan spores et lille fald i gammaværdien fra 0,633 i 2007 til 0,611 i 2015. Så umiddelbart er der herudfra ikke sket ændringer, der peger i retning af en mindre grad af solidaritet over for kontanthjælpsmodtagerne. Betragtes denne tabel fra 2007 til 2015 er der markante ændringer at spore. Antallet af personer, der i 2007 mener, at der er for mange penge til kontanthjælp samt bekender sig helt enige i, at for mange personer modtager

For mange får sociale ydelser uden at trænge til det		Holdning til kontanthjælp (procent)			N
		For mange penge	Passende	For få penge	
2007	Helt enig	41,1	51,9	7	584
	Nærmest enig	18,6	71,7	9,7	1077
	Hverken/eller	5,3	76,1	18,6	1122
	Nærmest uenig	1,5	58,9	39,6	718
	Helt uenig	0,7	33,8	65,4	272
Gamma: $\gamma = 0,633^{**}$ med $p < 0,001$					
2015	Helt enig	60,4	29,6	10	250
	Nærmest enig	38	51,9	10,1	258
	Hverken/eller	9,2	66,9	23,9	163
	Nærmest uenig	4	60,5	35,5	124
	Helt uenig	3,2	38,1	58,7	63
Gamma: $\gamma = 0,611^{**}$ med $p < 0,001$					

Tabel 6.5: Holdning til kontanthjælp fordelt efter syn på behov for sociale ydelser

ydelser uden at trænge stiger fra 41,1% i 2007 til 60,4% i 2015. Ligeledes kan det ses, at de der mener, at der gives for få penge til kontanthjælp samt bekender sig uenige i, at for mange modtager ydelser uden at trænge til det falder. Opfattelse ud fra denne tabel er derfor, at den ændrede holdning til kontanthjælp ligeledes skyldes en holdning om, at for mange personer modtager sociale ydelser, de ikke opfattes som værende trængende til at modtage. Dette er således jævnfør Jodi Deans refleksive solidaritet et eksempel på, at individer er refleksive og eftertænksomme i forhold til solidaritet. Der er altså en del mennesker, der ikke anser det for værende nødvendigt at udvise solidaritet over for kontanthjælpsmodtagere med den begrundelse, at de ikke opfattes som trængende til ydelsen. På baggrund af den eftertænksomhed, så er opfattelsen ikke, at der bør udvises solidaritet over for modtagere af kontanthjælp, hvis opfattelsen samtidig er, at de ikke har reelt behov for ydelsen. Ifølge Wim van Oorschot er det ikke usædvanligt, at denne gruppe i højere grad anses for værende ikke-trængende. Ifølge van Oorschots undersøgelse, så er det generelt de arbejdsløse, der

udtrykkes mindst solidaritet overfor. I den pågældende undersøgelse blev denne solidaritet ligeledes kontrolleret i forhold til forskellige grupper og den eneste gruppe, der udtrykte mest solidaritet med de arbejdsløse, var de arbejdsløse selv (van Oorschot 2005a: 17-18). Dette underbygger en opfattelse af, at der eksisterer en vis grad af *mekanisk solidaritet* blandt kontanthjælpsmodtagerne, da netop de er solidariske med hinanden.

Overordnet set synes der at kunne være en sammenhæng mellem en faldende solidaritet over for kontanthjælpen og holdningsændringen til denne.

7 Samlet model for forklaringer på holdningsændring

I de foregående afsnit er de teoretiske perspektiver behandlet hver for sig. For at kunne diskutere deres forklaringskraft i forhold til holdningsændring er det dog relevant at betragte deres samlede forklaringskraft. Dette er gjort i tabel 7.1, hvor de variable, der er anvendt til at operationalisere de teoretiske perspektiver, er medtaget i en ordinal logistisk regressionsmodel. En vigtig antagelse for sådan en model er som nævnt i afsnit 3.3.3 antagelsen om

Variabel	Odds ratio 2007	Odds ratio 2015
Fremtidig økonomisk situation	1,12 (p=0,057)	1,12
Skattelettelse I	0,91*	-0,81**
Skattelettelse II	0,84**	0,93
Holdning til sundhedsvæsen	1,20 (p=0,061)	1,03
Fagforening	0,98	0,94
Dagpenge	34,36**	8,43**
Indvandreres ret til sociale ydelser	0,69**	0,87*
Får sociale ydelser uden at trænge	2,09**	1,83**

Tabel 7.1: Odds ratio for kontrol af alle forklarende variable

proportionale odds. Dette vil sige at odds ratio-værdierne antages at være ens for hver af ligningerne for de kumulerede sandsynligheder i modellen, hvorfor der også blot anvendes én odds ratio-værdi til at beskrive effekten af de forklarende variable i modellen i tabel 7.1. For at undersøge om antagelsen om proportionale odds er opfyldt, kan det undersøges om odds ratio er nogenlunde på samme niveau for hver af ligninger i den ordinale regressionsmodel. Disse er medtaget i tabel 7.2. I den ene ligning i den ordinale regressionsmodel er den binære responsvariabel givet ved de tilfælde, hvor svaret enten er “for mange penge” eller svaret er “passende” eller “for få penge”. Odds ratio-værdierne for en binær logistisk regressionsmodel med denne som responsvariable er angivet i kolonnerne under titlen “OR1” for henholdsvis 2007 og 2015. I den anden ligning i den ordinale regressionsmodel er responsvariablen givet ved de tilfælde, hvor svaret enten er “for mange penge” eller “passende” eller svaret er “for få penge”. Odds ratio-værdierne for en binær logistisk regressionsmodel med denne som re-

Variabel	OR1 2007	OR2 2007	OR1 2015	OR2 2015
Fremtidig økonomisk situation	1,002	1,22*	1,21	0,06
Skattelettelse I	0,99	0,83**	0,87	0,78*
Skattelettelse II	0,30**	0,84**	0,86	1,01
Holdning til sundhedsvæsen	3,39	1,36	0,92	1,42
Fagforening	0,95	1,03	1,09	0,71
Dagpenge	30,02**	32,01**	5,87**	11,6**
Indvandreres ret til sociale ydelser	0,69**	0,68**	0,82*	0,92
Får sociale ydelser uden at trænge	0,4**	0,52**	0,4**	0,64**

Tabel 7.2: Test af antagelsen om proportionale odds

sponsvariable er angivet i kolonnerne under titlen “OR2” for henholdsvis 2007 og 2015. Når odds ratio-værdierne for hver af de forklarende variable sammenholdes, så kan det ses, at der er tilfælde, hvor antagelsen om proportionale odds ikke synes at være opfyldt.

Der kan alligevel prøve at tolkes på, hvilket overordnet samlet billede som regressionsmodellen giver af forklaringskraften af de teoretiske perspektiver, der er undersøgt sammenhængen med holdningen til kontanthjælp af, i de foregående afsnit 5 og 6. Ud fra regressionsmodellerne fremgår det, at sammenhængen mellem de forklarende variable, der er knyttet til rational choice-perspektivet, og holdningsændringen til kontanthjælp, statistisk set forsvinder. De odds ratio-værdier, der beskriver disse forklarende variable, bliver næsten alle insignifikante, når der kontrolleres for de øvrige variable. Dette tyder altså ikke bare på, at effekten på holdningsændringen af rational choice-perspektivet forsvinder, men også at effekten af rational choice-perspektivet på holdningen til kontanthjælp forsvinder i begge undersøgelsesår. I forbindelse med solidaritetsperspektiv synes der stadig i den samlede model, at kunne være en forklaringskraft fra de forklarende variable knyttet hertil i forhold til en holdningsændring til kontanthjælp. For holdningen til dagpenge som forklarende variable ses det, at fra 2007 til 2015 falder odds ratio for, at en holdning mod at bruge færre penge på dagpenge hænger sammen med en holdning mod at bruge færre penge på kontanthjælp og omvendt. Den manglende sammenhæng mellem disse kan derved tyde på, at kontanthjælp i mindre grad bliver set som bidragende til det danske arbejdsmarked og arbejdsdelingen i det

danske samfund. Som beskrevet i solidaritetsperspektivet på holdningsændringen i afsnit 6, så synes der både i 2007 og 2015, at kunne observeres en sammenhæng mellem synet på flytning og indvandreres ret til de samme sociale ydelser som den øvrige danske befolkning og holdningen til kontanthjælp. Der synes dog ikke, at være sket en ændring i forklaringskraften af denne over tid, der kan medvirke til at forklare holdningsændringen til kontanthjælp. Der synes snarere tværtimod at være sket en udviklingen, hvor odds ratio nærmer sig 1, hvorved variabelen kan syntes at have mistet lidt betydningen over tid. Det samme synes at gøre sig gældende for forklaringskraften i sammenhængen mellem holdningen til om for mange får sociale ydelse uden at trænge og holdningen til kontanthjælp. Selvom denne har en effekt på holdningen til kontanthjælp i begge undersøgelsesårene, så synes der ikke at være en ændring i effekten, der kan forklare en holdningsændring til kontanthjælp. Snarere tværtimod kan den også synes, at have mistet lidt effekt over tid. Det kan altså tyde på, at holdningsændringen til kontanthjælp i et sociologisk institutionalistisk perspektiv kan skyldes ændringer i forhold til en "logic of appropriateness". Der kan synes at være sket en endogen forandring i det danske samfund, hvor altruismen over for kontanthjælpen er mindsket. Dette har også en sammenhæng med en af delkonklusionerne på den beskrivende analyse i afsnit 4, hvor det måske især kan siges at være gruppen på arbejdsmarkedet og folk i den erhvervsaktive alder, hvor der har været en lidt kraftigere holdningsændring end i de øvrige grupper. Der kan altså være sket nogle ændringer i de politiske værdier i befolkningen i kraft af solidaritetsperspektivet.

Det kan som nævnt i den teoretiske ramme i afsnit 2 stadig kan være spørgsmålet, hvilken betydning den politiske elite i form af folketingspolitikere kan have haft for denne ændring i de politiske værdier, der synes at have medført holdningsændringen. Dette perspektiv på holdningsændringen analyseres i det efterfølgende afsnit 8.

8 Holdningen hos den politiske elite som perspektiv

I dette afsnit inddrages dokumentanalysen af holdningen til kontanthjælpen i folketinget og begrundelserne for denne holdning i den undersøgte tidsperiode fra 2007 til 2015, der er præsenteret i afsnit 3.4. Herigennem ønskes det undersøgt, hvilken betydning den politiske elite kan have haft for holdningsændringen til kontanthjælp. Derved undersøges det, hvorvidt en mulig forklaring på holdningsændring, kan være en indflydelse fra den politiske elite. Udviklingen i holdningen til kontanthjælp undersøges ved at inddrage relevante diskussioner fra folketingssalen. Dette gøres ved at se på diskussioner i forbindelse med behandling af beslutnings- og lovforslag, der netop omhandler kontanthjælpen. Det er her diskussionerne og indholdet i disse, der er relevante, hvorfor de anvendte beslutnings- og lovforslag blot kort vil blive præsenteret eftersom de inddrages. Diskussionerne i folketingssalen undersøges kronologisk i afsnit 8.1, 8.2 og 8.3. Slutteligt samles op på udviklingen i diskussionen i den undersøgte tidsperiode, og den mulige betydning af den politiske elite for holdningsændringen diskuteres.

8.1 Debatten i Folketinget i 2008-2009

I den undersøgte tidsperiode er der tre nedslag i starten af perioden i form af to beslutningsforslag og et lovforslag. Det ene beslutningsforslag er fremsat af Enhedslisten med titlen “Forslag til folketingsbeslutning om afskaffelse af fattigdom i Danmark” (Folketinget 2008a), og er behandlet i Folketinget den 8. april 2008. Det andet beslutningsforslag er fremsat af den daværende opposition bestående af Socialdemokratiet, SF, Radikale Venstre og Enhedslisten med titlen “Forslag til folketingsbeslutning om afskaffelse af fattigdomsydelser” (Folketinget 2008b), og er behandlet i Folketinget den 6. februar 2009. Lovforslaget om indførslen af den såkaldte “450 timers regel” (Folketinget 2009) er behandlet i Folketinget fra februar til maj i 2009.

I de tre nedslag kan synes at være en blokopdeling i forhold til spørgsmålet om kontanthjælp. Den blå blok bestående af Venstre, Konservative og DF argumenterer gennemgående for betydningen af økonomiske incitamenter i forhold til tage et arbejde frem for at være på kontanthjælp. I behandlingen af beslutningsforslaget i 2008 siger Venstres ordføreren Erling Bonnesen, at “det skal kunne betale sig at arbejde frem for at være på offentlig ydelse, og uden for eksempel kontanthjælpsloftet vil nogle ægtepar tabe penge på at gå på arbejde,

og det kan ingen naturligvis være tjent med eller interesseret i". I samme behandling siger ordfører Christian H. Hansen fra DF om kontanthjælpen: "Hvis man giver folk mere, hvorfor skal de så gå ud på arbejdsmarkedet, hvis de kan lade være med det?". Slutteligt kan det fremhæves som eksempel, at ordfører Vivi Kier i samme behandling siger følgende: "Regler som eksempelvis reglen om kontanthjælpsloftet er netop med til at skabe et incitament for den enkelte til at tage et arbejde". Med hensyn til behandlingen af det andet beslutningsforslag i 2009 kan det fremhæves, at beskæftigelsesministeren Claus Hjort Frederiksen siger, at det er: "afgørende for regeringen, at ydelserne fik et niveau, der betød, at det altid kunne betale sig at arbejde frem for at modtage kontanthjælp, vel at mærke også på lavtlønsområdet". I 2009 siger DF's ordfører Bent Bøgsted også, at "Det skal efter Dansk Folkepartis mening ikke være sådan, at det bedre kan betale sig at få en offentlig ydelse end at arbejde på en overenskomstmæssig mindsteløn". Den røde blok argumenterer modsat den blå blok for som minimum at bevare udgiftsniveauet til kontanthjælpen. De argumenter for dette med at et lavere udgiftsniveau er fattigdomsskabende. Socialdemokraternes ordfører, Yildiz Akdogan, siger således til i behandlingen af beslutningsforslaget i 2008, at der er "*direkte sammenhæng mellem den øgede fattigdom og regeringens skærpede tiltag, og derfor er Socialdemokratiet fortalende for at afskaffe kontanthjælpsloftet, starthjælpen såvel som 300-timers-reglen.*" Om indførslen af 450 timers reglen i 2009 siger ordfører Lennart Damsbo-Andersen fra Socialdemokratiet direkte som modsvar til den blå bloks argumentation for incitamenter, at: "*Min konklusion, vores konklusion er, at det her ikke bringer flere i arbejde. Det skaber kun flere fattige.*" Lignende argumentation findes hos SF, der også taler om fattigdom, hvor ordfører Özlem Sara Cekic siger, at det er "*svært for os at forestille os, at der er nogle mennesker, som har det rigtig svært, når vi selv har en levestandard, som er meget, meget højere end gennemsnittet i Danmark. Derfor vil jeg rigtig gerne have, at vi kunne komme af med de her lave ydelser i forhold til 300-timers-reglen, starthjælpen og loftet over kontanthjælpen.*" Hos Enhedslisten er der lignende argumenter, og de taler i forlængelse af dette direkte om at hæve udgiften til kontanthjælp, idet ordfører Line Barfod taler om, at "*kunne hæve alle overførselsindkomsterne ganske betragteligt, så vi fik folk ud af den økonomiske fattigdom.*"

I begyndelsen af tidsperioden for specialets undersøgelsen synes debatten i folketinget med hensyn til udgiften til kontanthjælpen, altså er være klart blokopdelt. På den ene side argumenterer blå blok for en lav udgift til kontanthjælp grundet økonomiske incitamenter, mens rød blok på den anden side argumenter for en højere udgift til kontanthjælp med

argumentation i, at et lavt udgiftsniveau er fattigdomsskabende.

8.2 Debatten i Folketinget i 2011

I denne behandling af lovforslag om afskaffelse lave ydelser, også kaldt “fattigdomsydelser”, fremføres der forskellige synspunkter omkring de lave ydelser. Hos Venstre hersker der en opfattelse af, at det skal kunne betale sig at arbejde og at passiv forsørgelse aldrig må være økonomisk mere attraktivt end beskæftigelse. Venstres ordfører, Ulla Tørnæs, fremfører Venstres synspunkt herpå således; “skal altid kunne betale sig at arbejde (...) mærkbar økonomisk gevinst for den enkelte ved at arbejde frem for at være på passiv forsørgelse (...) ved fra flere forskellige undersøgelser, at såvel kontanthjælpsloftet som starthjælpen har medvirket til, at flere er kommet i beskæftigelse de seneste 10 år”. Samme overbevisning deles af Liberal Alliance, der opfatter det som en direkte hån mod arbejdstagere, at der er mennesker for hvem det ikke er lukrativt at tage et arbejde, men derimod mere lønsomt at være på passiv forsørgelse. Simon Emil Ammitzbøll: “Men pointen er jo, at det i virkeligheden er en hån imod hårdtarbejdende danskere, at man skal ud at have et job til 29.600 kr. om måneden, for at det kan betale sig at tage et arbejde. Hvad er det for en holdning at have til kassedamen, rengøringsassistenten, pædagogmedhjælperen og kontormedarbejderen? (...) Der må jeg bare sige, at de såkaldte arbejderpartier har fjernet sig fuldstændig fra den almindelige, hårdtarbejdende danskers virkelighed, der handler om, at den enlige mor, som arbejder i Netto, betaler skat, for at folk kan sidde derhjemme og ikke gide at arbejde i Netto”. Dansk Folkeparti støtter ligeledes ikke forslaget om afskaffelse af disse lave ydelser med den begrundelse, at det ikke skal være attraktivt at komme til Danmark og få kontanthjælp. Her tales der om indvandrere, som Dansk Folkeparti frygter ville komme til Danmark af økonomiske årsager, hvis disse lave ydelser blev afskaffet. Dansk Folkepartis Bent Bøgsted siger således; “En ting, der står helt klart fra Dansk Folkepartis side, er, at vi ikke bryder os om forslaget. Vi har altid haft det sådan, at det ikke skal være økonomisk attraktivt at komme til Danmark og kunne få kontanthjælp”. Det overordnede fælles billede, der kan udledes af Venstres, Dansk Folkepartis og Liberal Alliances argumenter for at stemme imod lovforslaget er, at det vil være en hån mod de mennesker, der befinder sig i beskæftigelse og arbejde for at tjene penge. De tager således arbejdstagernes parti og argumentere for, at der skal være en klar forskel i den økonomiske gevinst i forhold til, om man er i beskæftigelse

eller ej. Det må således ikke være attraktivt for den enkelte at være på passiv forsørgelse frem for i beskæftigelse.

Folketingets øvrige har en anden opfattelse af denne problemstilling vedrørende lave ydelser. Overordnet set har Enhedslisten, Socialdemokraterne, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti en opfattelse af disse lave ydelser som værende fattigdomsskabende. Endvidere beskylder de ydelserne for ikke at foreneligt med et ordentligt og værdigt liv for de berørte personer. Radikale Venstre udlægger deres synspunkt gennem deres ordfører, Nadeem Farooq, således: “Vi mener ikke, at vi får et bedre samfund ved at gøre folk fattigere. Vi får ikke mere social integration ved at amputere forældres mulighed for at føre et rimeligt socialt liv, hverken for dem selv eller for deres børn (...) for få er kommet i arbejde, i forhold til hvor mange der reelt er skubbet ud i fattigdom”. De er således imod forslaget, da de mener, det blot vil medføre øget fattigdom og de mener ydermere heller ikke tiltaget vil have nogen nævneværdig betydning i forhold at få denne gruppe i beskæftigelse. Özlem Cekic for Socialistisk Folkeparti synes heller ikke om forslaget og “mener ikke, det er værdigt, og det er heller ikke inkluderende, at vi har mennesker, der lever i fattigdom. Vi ønsker at føre en anden linje i beskæftigelsesindsatsen, så vi rækker hånden frem mod de her mennesker i stedet for at presse dem”. Her tales således mere kontanthjælpsmodtagernes sag, hvor der tales for en mere lempelig tilgang, hvor hjælp af de berørte er mere i centrum. Der ligger således i dette en solidaritet med de personer, der i så fald er berørte af de lave ydelser. I forlængelse heraf mener Enhedslistens Finn Sørensen, at “Generelt er de sociale ydelser for lave”. Socialdemokraterne er ligeledes ikke tilhængere af, at der eksisterer disse lave ydelser og ser derfor helst, at de bliver afskaffet. Pernille Rosenkrantz-Theil siger i forbindelse med debatten i Folketinget, at det er “væsentligt at afskaffe fattigdom, fordi hvert eneste menneske skal have en chance”. Ud fra disse uddrag af debatten i Folketinget i 2011 fremgår det derfor, at hverken Radikale Venstre, Enhedslisten, Socialdemokraterne eller Socialistisk Folkeparti ønsker at beholde de lave ydelser, hvorfor de stemmer for forslaget. Dette er således et politisk ønske (fra disse fire partier) om at bruge flere penge på kontanthjælp, således de berørte personer vil få adgang til højere ydelser end hidtil.

8.3 Debatten i Folketinget i 2013

I slutningen af den undersøgte periode inddrages i dokumentanalysen Folketingets behandling af kontanthjælpsreformen i 2013 (Folketinget 2013a; Folketinget 2013b). Med denne lovændring bliver der blandt andet indført den såkaldte “uddannelsehjælp” for unge under 30 år, der ikke har en erhvervskompetencegivende uddannelse, en ydelse på niveau med SU og derved en forringelse af kontanthjælpen for denne gruppe. Lovforslaget er behandlet i Folketinget i juni 2013. Omkring dette lovforslag mener Venstres Hans Andersen, at “Et nyt sanktionssystem vil sætte en stopper for dem, der udnytter systemet. Fremover kan de kontanthjælpsmodtagere, der gentagne gange nægter at stå til rådighed for job eller uddannelse, miste op til 3 måneders kontanthjælp. Og det er vi godt tilfredse med.” Her fremgår det, at dette lovforslag ifølge Venstre skal opfattes som en sanktion over for kontanthjælpsmodtagere, der ifølge partiet ikke har udvist tilpas vilje til at komme i beskæftigelse. Ud fra dette fremstår nogle af kontanthjælpsmodtagerne således som udnyttende individer, der skal presses i enten job eller uddannelse. Socialdemokraterne kommer med følgende indlæg til debatten: “Men vi skærper samtidig sanktionerne over for de mennesker, der ikke lever op til pligten om at stå til rådighed for arbejdsmarkedet. For dem, der har evnerne, har også pligten.” og “Når jeg siger, at vi har en passivkultur, er det for så vidt ikke møntet på kontanthjælpsmodtagerne, for de ligger jo, som der er redt til dem, og det er derfor, vi har tænkt os at lave det her om.” Socialdemokraternes Lennart Damsbo-Andersen taler i denne forbindelse om en pligt hos kontanthjælpsmodtagerne samt om en “passivkultur”. Denne passivkultur mener han dog ikke er kontanthjælpsmodtagernes eget produkt, men et produkt af systemet og måden hvorpå det har været indrettet. På denne måde fremstilles kontanthjælpsmodtagerne som en gruppe, der hidtil på magelig vis kunne nyde godt af en lukrativ ordning, hvor kravene var få. Endvidere nævner Lennart Damsbo-Andersen selv, at der indføres sanktioner over for de kontanthjælpsmodtagere, der lever op til deres pligt. Dette efterlader således en opfattelse af, at dele af kontanthjælpsmodtagerne skal straffes og presses i enten job eller uddannelse. På modsat side synes Enhedslisten ikke om lovforslaget og indikerer således også, at der er elementer af uretfærdighed i forslaget. Finn Sørensen udtaler således; “(...) Enhedslisten mener, at hvis samfundet ikke kan tilbyde mennesker et job, de kan bestride, eller en uddannelse, de kan klare, skal vi ikke tage forsørgelsen fra dem af den grund”. Enhedslisten lægger således op til en mere lempelig linie end de øvrige. Fra

Enhedslistens perspektiv synes der at være problemer i forhold til de nye foreslåede krav og de mener endvidere ikke at dette skal medføre et økonomisk tab for de berørte.

8.4 Debatten i Folketinget som perspektiv på holdningsændringen

I de foregående afsnit er det gennem en analysen af debatten i Folketinget i tidsperioden for specialets undersøgelse beskrevet, hvordan holdningen til kontanthjælp har udvikling sig hos folketingspolitikkerne, og hvilke argumentation disse har lagt til grund for dette. Dette vil i det efterfølgende blive perspektiveret til holdningsændringen hos befolkningen.

Overordnet set kan holdningen til kontanthjælp i Folketinget siges at ændre sig i samme retning som holdningen hos befolkningen, men der kan dog alligevel siges, at være lidt uoverensstemmelser i starten af tidsperioden. Både i nedslagene i 2008-2009 og i 2011 er der et ønske hos den røde blok om, at udgiftsniveauet til kontanthjælp gerne må stige, mens blå blok placerer sig modsat af denne holdning. Dette kan synes at være modsat holdningen hos befolkningen. I valgundersøgelsen i forbindelse med folketingsvalget i 2007 ønsker en større andel at bruge flere penge frem for færre, mens det forholder sig omvendt i folketingssalen, hvor flertallet ønsker en udgiftssænkning. Det er dog et snævert flertal, da holdningen som sagt synes at være opdelt i blokke. Dette kunne også tyde på, at befolkningen i overvejende grad deler den røde bloks argumenter om lavere kontanthjælp som fattigdomsskabende. I forbindelse med valgundersøgelsen i 2007 er der således spurgt ind til holdningen til kontanthjælpsbetydning for at få folk i arbejde. Her var svarmulighederne tredelt, hvor der kunne svares: "Lavere kontanthjælp er en god måde, at få folk i arbejde", "Lavere kontanthjælp skaber fattigdom og får ikke flere i arbejde" eller "Ikke enig med nogen af parterne". Fordelingen på denne variable er medtaget i tabel 8.1, hvor det kan ses, at befolkningen overvejende er enige med den røde blok. Dette kunne derfor have en sammenhæng med holdningen til kontanthjælp i 2007. Holdningsændringen frem mod 2015 synes dog derimod at være i tråd med debatten i folketingssalen. I 2013 er der således et flertal for en skærpelse af loven omhandlende kontanthjælpen, hvor det kun er Enhedslisten, der er imod kontanthjælpsreformen fra 2013. Ændringen i holdningen hos rød blok skal dog ses i lyset af denne regerings afskaffelse af de lave ydelser omhandlende kontanthjælpen i 2011. I 2013 er der dog også eksempler fra rød blok, der er for en udgiftsnedsettelse med argumentation om incitamenter til at arbejde. Selve denne argumentation om at arbejde kan relatere sig til en

Kontanthjælpens betydning for at få folk i arbejde	Procentdel
Lavere kontanthjælp er en god måde, at få folk i arbejde	34,1
Lavere kontanthjælp skaber fattigdom og får ikke flere i arbejde	56,2
Ikke enig med nogen af parterne	9,7

Tabel 8.1: Holdning til kontanthjælpens betydning for at få folk i arbejde i 2007

ændring i solidariteten, hvor kontanthjælpsmodtager opfattes som nogle andre end “os” ved at være nogle, der ikke vil arbejde af økonomiske årsager. Dette kan derved siges at blive omtalt som nogle, der ikke vil være en del af fællesskabet og arbejdsdelingen i samfundet, og som en reaktion herpå kan måske opstå en faldende solidaritet med kontanthjælpsmodtagere og derved en lavere velvillighed til at bruge fællesskabets penge på kontanthjælp til fordel for andre områder. Dette hænger også sammen med konklusion på den samlede model af de teoretiske perspektiver i afsnit 7.

En anden ting, der kan udledes fra undersøgelsesperioden og i forlængelse af dokumentanalysen, er den mulige betydning af kontanthjælpsreformen fra 2013. Her synes der som sagt at være et stort politisk flertal bag en forringelse af kontanthjælpen. I forbindelse med valgundersøgelserne er respondenterne blevet bedt om at nævne de fire vigtigste problemer, hvorefter disse er blevet rekodet i overordnede temaer. Hvor mange gange temaet “overførselsindkomster/socialt ydelse/bistand og lignende” er nævnt som et af de fire vigtigste problemer i valgundersøgelserne 2007 og 2015 er vist i tabel 8.2. Dette tegner et billede af, at kontanthjælpen ses som et vigtigere problem i 2015 i forhold til 2007. I 2007 er det nævnt 37, mens det i 2015 er nævnt 231, hvor der sågar i 2015 er halvt så mange respondenter som i 2007. Dette kunne derfor tyde på, at emnet i tidsperioden er blevet meget mere salient, hvilket falder sammen med kontanthjælpsreformen som en stor politisk begivenhed.

Overførselsindkomster nævnt som vigtigt problem	Antal respondenter
Valgundersøgelsen 2007	37
Valgundersøgelsen 2015	231

Tabel 8.2: Vigtigheden af overførselsindkomster på den politiske dagsorden

9 Konklusion

Dette speciale har haft til formål at undersøge den dokumenterede holdningsændring til kontanthjælpen fra 2007 til 2015. For at illustrere dette kan der ses på forskellen mellem andelen, der mener, at der bliver brugt for mange penge, i forhold til dem, der mener, at der bliver brugt for få penge. I 2007 er der en overvægt, der mener, at der bruges for få penge, mens situationen er omvendt i 2015, hvor en overvægt mener, at der bliver brugt for mange penge. Med udgangspunkt heri forsøger specialet at besvare følgende problemformulering:

Hvorfor kan der observeres en ændret holdning hos den danske befolkning til at bruge færre penge på kontanthjælp til den enkelte?

På et mere generelt plan er holdningsændringer i de politiske holdninger hos en befolkning tidligere blevet forklaret ved en påvirkning fra det, der kan kaldes den politiske elite. Dette omfatter især journalister og politikere, og i sådant et perspektiv vil påvirkningen fra medier være en mulig forklaring på holdningsændringen. I relation til dette speciales problemstilling er det dog tidligere blevet påvist, at de store mediesager om “Fattig-Carina” og “dovne Robert” ikke har haft nogen effekt i forhold til en holdningsændring til kontanthjælp. Specialets undersøgelsesspørgsmål synes altså umiddelbart ikke, at kunne besvares ved påvirkningen fra medierne, hvorfor der må søges andre forklaringer på holdningsændringen.

Som en mulig forklaring på holdningsændringen til kontanthjælp undersøges det om, der er sket nogle ændringer i befolkningens politiske værdier og dispositioner, der kan have ført til en holdningsændring til kontanthjælpsniveauet. Den politiske holdningsdannelse kan betragtes som en form for politisk adfærd, hvor der idealistisk set kan skelnes mellem økonomisk rationel adfærd over for en sociologisk kulturel betinget adfærd. Det er med motivation i dette og de institutionelle rammer omkring kontanthjælpen, at nyinstitutionalistisk teori i form af rational choice-institutionalismen og den sociologiske institutionalisme inddrages. Kontanthjælpen i Danmark kan nemlig betragtes som en del af et stort institutionelt setup i form af den danske universelle velfærdsstat og samspillet med det danske arbejdsmarkedet. I det nyinstitutionalistiske perspektiv dækker institutionsbegrebet over mere end blot formelle fysiske institutioner og omfatter også uformelle institutioner i form af normer, love og regler. Omdrejningspunktet i nyinstitutionalismen er den politiske adfærd, der kommer til udtryk gennem samspillet mellem de politiske aktører og institutioner. Gennem rational choice-institutionalismen og den sociologiske institutioner er det muligt at opstille forskellige

teoretiske forklaringer på den politiske adfærd, der kan have ført til holdningsændringen til kontanthjælp. Det centrale forklaringspunkt i rational choice-institutionalismen er antagelsen om den egennyttemaksimerende adfærd hos individerne. Det enkelte individ forventes her at forfølge den adfærd, der medfører den største forventede nytte. Selvom kontanthjælpen er en del af en dansk velfærdsstat, der overordnet kan karakteriseres som universel, så har kontanthjælpen som enkeltstående ydelse karakter af en residual ydelse. Den er nemlig behovprøvet og fungerer som et sidste sikkerhedsnet for den dårligst stillede del af befolkningen, der ikke kan få adgang til arbejdsmarkedet. I et egennyttemaksimerende perspektiv er der derfor et større potentiale i en mobilisering af en modstand mod denne ydelse, da en majoritet af befolkning ikke kan forvente at drage nytte af denne. Derfor kan en mulig forklaring på holdningsændringen til kontanthjælp være en mere egennyttemaksimerende tilgang til denne. Hvor rational choice-perspektivet betragter holdningsdannelsen som noget eksogent givet i form af en nyttemaksimerende adfærd, der forfølges inden for de givne institutionelle rammer, så kan holdningsændringen muligvis også forklares ved endogene forandringer i spillet mellem politiske aktører og institutioner gennem den sociologiske institutionalisme. Den sociologisk institutionalisme knytter sig an til den såkaldte "logic of appropriateness", hvor institutionerne i samfundet medvirker til at udstikke de mulige handle-mønstre i givne situationer. I et sociologisk institutionalistisk perspektiv vil mulige forklaringer på holdningsændringen derved opstilles ved mulige ændringer i institutioner i samfundet forstået på den beskrevne måde. I forlængelse heraf inddrages solidaritet som en institution, hvor mulige forandringer i solidaritet kan forklare holdningsændringen til kontanthjælp. Som forklaring på holdningsændringen kan solidaritet enten ses som noget institutionelt forankret eller som noget moraliserende, hvor det er forandringer i dette, der kan forklare holdningsændringen. I forhold til førstnævnte kan der være sket en udvikling, hvor kontanthjælpen i mindre grad ses som bidragende til arbejdsdelingen i samfundet. Derved vil der være mindre opbakning til at bruge penge på kontanthjælpen. I forhold til solidaritet som noget moraliserende, så et fald i flertallets altruisme i forhold til kontanthjælpen være en mulig forklaring på holdningsændringen. Der kan være sket en ændring i identifikationen med kontanthjælpen, der måske ikke betragtes som en del af "vi"’et for majoriteten af den danske befolkning, eller modtagere af kontanthjælpen kan i mindre grad ses som værende fortjent til denne, hvilket kan føre til en holdning til et lavere udgiftsniveau. Der kan altså teoretisk opstilles forskellige forklaringer på holdningsændringen, og spørgsmålet er hvilken (hvis nogen), der har en

konkret forklaringskraft i forhold til den dokumenterede holdningsændring til kontanthjælp.

Disse teoretiske forklaringer er blevet undersøgt deduktivt gennem en operationalisering af disse, hvor der er blevet inddraget mulige forklaringsvariable for kvantitativt at forsøge at teste de mulige forklaringer. Når det samlede teoretiske perspektiv betragtes, så synes forklaringskraften at være i solidaritetsperspektivet. Rational choice-perspektivet synes isoleret set at have en hvis forklaringskraft i forhold til en mere egennyttmaksimerende adfærd. Når der kontrolleres for samtlige forklarende variable, så forsvinder effekten af rational choice-perspektivet dog frem mod 2015. Forklaringskraften synes som sagt at være i solidaritetsperspektivet. Der synes at kunne observeres en ændring i solidariteten i sammenhæng med holdningsændringen til kontanthjælp, der bevarer sin forklaringskraft, når der kontrolleres for de øvrige inddragne variable. Kontanthjælpen synes i større grad at blive betragtet som værende uden for arbejdsdelingen, hvorigennem solidaritet til kontanthjælpen kan siges at være faldende. Der kan synes at være kommet en distancering mellem kontanthjælpen, og de personer, der ikke er i "nærheden" af den. Denne ændring i de politiske værdier hos befolkningen som forklaring på holdningsændringen, synes dog ikke at være afskåret fra en påvirkning af debatten omkring emnet i folketingssalen. I den periode, der ligger til grund for undersøgelsen sker der en udvikling mod en slags holdning imod at bruge flere penge på kontanthjælp i Folketinget, hvor et næsten enigt Folketing er enige om en kontanthjælpsreform i 2013. I begyndelsen af den undersøgte tidsperiode var rød blok imod færre penge til kontanthjælp med argument i, at dette skaber fattigdom. Denne argumentation synes dog svunden ind i forbindelse med kontanthjælpsreformen i 2013, hvor kontanthjælpsreformen som en stor politisk sag også kan have haft en betydning i forhold til at skabe saliens omkring kontanthjælpen.

Litteraturliste

- Agresti, Alan og Barbara Finlay (2014): *Statistical Methods for the Social Sciences*. 4. udgave. Pearson Education Limited.
- Andersen, John og Jørgen Elm Larsen (2011): Velfærdsstatens sociologi. I Andersen, Heine (red.), *Sociologi - en grundbog til et fag*. 4. udgave, Hans Reitzels Forlag, side 159 - 180.
- Arndt, Christoph og Carsten Jensen (2017): Partivalg og holdninger til velfærdsstaten. I Hansen, Kasper Møller og Rune Stubager (red.), *Oprør fra udkanten - Folketingsvalget 2015*. 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, side 245 - 264.
- Bryman, Alan (2012): *Social research methods*. 4. udgave. Oxford University Press.
- Converse, Philip (2009): The nature of belief systems in mass publics (1964). I Winther Nielsen, Sigge og Thomas Høgenhaven (red.), *Politisk psykologi - fordi politik er personligt*. 1. udgave, Aarhus Universitetsforlag, s. 339-404.
- de Vaus, David (2001): *Research Design in Social Research*. 1. udgave. Sage.
- Dean, Jodi (1996): *Solidarity of Strangers: feminism after Identity Politics*. 1. udgave. California University Press.
- Durkheim, Emilie (2010): *Om den sociale arbejdsdeling*. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.
- Folketinget (2008a): B 62 Forslag til folketingsbeslutning om afskaffelse af fattigdom i Danmark. <http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b62/index.htm>, (senest åbnet den 19. december 2017).
- Folketinget (2008b): B 75 Forslag til folketingsbeslutning om afskaffelse af fattigdomsydelser. <http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b75/index.htm>, (senest åbnet den 19. december 2017).
- Folketinget (2009): L 109 Forslag til lov om ændring af lov om aktiv socialpolitik. <http://www.ft.dk/samling/20081/lovforslag/l109/index.htm>, (senest åbnet den 19. december 2017).

- Folketinget (2013a): L 223 Forslag til lov om ændring af lov om en aktiv beskæftigelsesindsats, lov om ansvaret for og styringen af den aktive beskæftigelsesindsats og forskellige andre love. <http://www.ft.dk/samling/20121/lovforslag/1223/index.htm>, (senest åbnet den 19. december 2017).
- Folketinget (2013b): L 224 Forslag til lov om ændring af lov om aktiv socialpolitik, SU-loven, lov om børnetilskud og forskudsvis udbetaling af børnebidrag og forskellige andre love. <http://www.ft.dk/samling/20121/lovforslag/1224/index.htm>, (senest åbnet den 19. december 2017).
- Frederiksen, Birte Kloch (1999): *Solidaritet i den danske velfærdsstat - en sociologisk undersøgelse med fokus på solidaritetsformer indenfor den tredje sektor*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.
- Frederiksen, Birte Kloch (2000): Moral, solidaritet og fællesskab. Videnscenter for Læreprocesser.
- Goul Andersen, Jørgen (1999): Den universelle velfærdsstat er under pres men hvad er universalisme? *Grus*, 56: 40 – 60.
- Goul Andersen, Jørgen (2013): Welfare and Solidarity. I Brincker, Benedikte (red.), *Introduction to Political Sociology*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag, s. 109 - 132.
- Green, Donald P. og Ian Shapiro (1994): *Pathologies of Rational Choice Theory - A Critique of Applications in Political Science*. 1. udgave. Yale University Press.
- Green-Pedersen, Christoffer og Asbjørn Sonne Nørgaard (2009): Velfærdsteori. I Kaspersen, Lars Bo og Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag, s. 1002-1017.
- Hall, Peter A. og Rosemary C. R. Taylor (1996): Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, 44: 936 – 957.
- Hansen, Kasper Møller og Rune Stubager (2016): Den Danske Valgundersøgelse 2015. CVAP Working Paper 2/2016.
- Harste, Gorm (2009): Politisk systemteori. I Kaspersen, Lars Bo og Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag, s. 855-872.

- Harste, Gorm (2010): Introduktion og fortolkning. I Durkheim, Emilie (red.), *Om den sociale arbejdsdeling*. 2. udgave, Hans Reitzels Forlag, s. 7-34.
- Hedegaard, Troels Fage (2014): Stereotypes and welfare attitudes: a panel survey of how 'poor Carina' and 'lazy Robert' affected attitudes towards social assistance in Denmark. *Nordic Journal of Social Research*, 5: 139 – 160.
- Jensen, Carsten (2011): *Velfærdsstaten - En introduktion*. 2. udgave. Hans Reitzels Forlag.
- Jensen, Per H. (2007): Velfærdsbegrebets mangfoldighed. En introduktion. I Jensen, Per H. (red.), *Velfærd - dimensioner og betydninger*. 1. udgave, Frydenlund, s. 11 - 32.
- Jonasen, Viggo (2009): *Dansk Socialpolitik 1708-2008*. <http://www.viggojonasen.dk/eksempel-side> (hentet den 22. november 2017).
- Juul, Søren (1998): Fællesskab og solidaritet i velfærdssamfundet. *Social Forskning*, pages 52 – 63.
- Juul, Søren (2013): *Solidarity in individualized societies - recognition, justice and good judgement*. 1. udgave. Routledge.
- Korpi, Walter (1981): *Den demokratiske klasskampen - Svensk politik i jämförande perspektiv*. Tidens Förlag.
- Larsen, Christian Albrekt og Jørgen Goul Andersen (2015): Hvad er universalisme? I Larsen, Christian Albrekt og Jørgen Goul Andersen (red.), *Den universelle velfærdsstat - Funktionsmåde, folkelig opbakning og forandring*. 1. udgave, Frydenlund Academic, side 13 - 30.
- Lynggaard, Kennet (2010): Dokumentanalyse. I Brinkmann, Svend og Lene Tanggaard (red.), *Kvalitative metoder - en grundbog*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag, side 137 - 152.
- March, James G. og Johan P. Olsen (1989): *Rediscovering Institutions - The Organizational Basis of Politics*. The Free Press.
- Mikkelsen, Flemming (2011): Politisk sociologi. I Andersen, Heine (red.), *Sociologi - en grundbog til et fag*. 4. udgave, Hans Reitzels Forlag, side 139 - 158.

- Nannestad, Peter (2009): Rational choice/public choice. I Kaspersen, Lars Bo og Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag, s. 838-854.
- Olsen, Henning (2008): *Holder holdninger?* 1. udgave. Akademisk Forlag.
- Schmid, Herman (1995): Velfærdsstatens solidaritetsformer. *Dansk Sociologi*, 6(3): 30 – 50.
- Shamshiri-Pedersen, Ditte (2010): *Holdnings- og partiskift blandt danske vælgere på basis af paneldata*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.
- Thue Nielsen, Kenneth (2009): Vælgeradfærdsteori. I Kaspersen, Lars Bo og Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*. 1. udgave, Hans Reitzels Forlag.
- Togeby, Lise (2004): *Man har et standpunkt... Om stabilitet og forandring i befolkningens holdninger*. Aarhus Universitetsforlag.
- Torring, Jacob (2004): *Det stille sporskifte i velfærdsstaten. En diskursteoretisk beslutningsanalyse*. Aarhus Universitetsforlag.
- van Oorschot, Wim (2005a): A European Deservingness Culture? Public deservingness perceptions in European welfare states. CCWS arbejdsrapport nr. 2005-36.
- van Oorschot, Wim (2005b): Immigrants, Welfare and Deservingness Opinions in European Welfare States. CCWS arbejdsrapport nr. 2005-34.
- Zaller, John R. (1992): *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge University Press.